

ASIANOMISTAJAN SUOJELU- JA TUKITOIMET RIKOSPROSESSISSA

Poliisin rooli rikoksen uhrin suojelutoimien toteuttajana

Niina Kumpuniemi

1/2017

Tiivistelmä

Tekijä	Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike	
Niina Kumpuniemi	Poliisi (AMK) 2014 1	
Julkaisun nimi	Julkisuusaste	
Asianomistajan suoje- ja tukitoimet rikosprosessissa	Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi	Opinnäytetyön muoto	
Kirsti Ruuska/ Oikeustiede	Lainopillinen opinnäytetyö	
Tiivistelmä		
<p>Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää asianomistajan suoje- ja tukitoimia erityisesti esitutkinnan aikana. Maaliskuun 2016 alusta astuivat voimaan niin kutsutun rikosuhridirektiivin kansallisen täytäntöönpanon aiheuttamat muutokset esitutkintalaissa. Yksi muutoksista oli esitutkintaviranomaiselle säädetty velvollisuus kartoittaa asianomistajan tarve erityisiin suoje- ja tukitoimiin rikosprosessin aikana. Se aiheutti konkreettisia laajennuksia poliisin toimintavelvollisuuksiin. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, mitä suoje- ja tukitoimilla tosiasiallisesti tarkoitetaan ja mikä on poliisin rooli niiden toteuttajana, sekä ovatko suoje- ja tukitoimet nykyisellään riittäviä.</p> <p>Työ on lainopillinen opinnäytetyö, jossa pohditaan, mitä lainsäätäjä on tietyillä säädöksillä tarkoittanut ja miten ne ovat toteutuneet käytännössä. Työhön on saatu myös hieman esitutkinnan ulkopuolista näkökulmaa tekemällä sähköpostihaastatteluja syyttäjille sen selvittämiseksi, onko uhridirektiivin aiheuttamien muutosten vaikutus näkynyt heidän työssään. Myös rikosprosessin ulkopuolisten tukipalveluiden merkitystä on käyty läpi.</p> <p>Asianomistajan suoje- ja tukitoimet vaikuttaisi ainakin lainsäädännön puolesta olevan varsin hyvällä mallilla Suomessa. Rikosprosessiin kuuluvia suoje- ja tukitoimia ei kuitenkaan yksistään voida pitää riittävinä, vaan prosessin ulkopuolisten tukitoimien merkitys on suuri uhrin tosiasiallisen suojelemisen kannalta. Harvaanasutuilla alueilla asuvat ovat suuremmissa kaupungeissa asuviin nähden vielä jonkin verran epätasa-arvoisemmassa asemassa ainakin rikosprosessin ulkopuolisten tukitoimien saatavuuden osalta. Kunhan hyvät toimintamallit saadaan juurtumaan osaksi työskentelyrutiineja yhtenäisesti koko maan alueella, niin Suomessa on hyvin pitkälti päästy uhridirektiivin asettamiin tavoitteisiin.</p>		
Sivumäärä	Tarkastuskuukausi ja vuosi	Opinnäytetyökoodi (OPS)
50	01/2017	Amk2014ONT
Avainsanat		
asianomistaja, rikosuhridirektiivi, suoje- ja tukitoimet, uhri		

SISÄLLYS

LYHENTEET	3
1. JOHDANTO	4
1.1 TYÖN TAVOITE JA TARKOITUS	4
1.2 TUTKIMUSMETODIT	5
1.3 TYÖN RAKENNE	5
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	6
2.1 YKSILÖN PERUSOIKEUDET	6
2.2 UHRIDIREKTIIVI	7
2.3 ASIANOMISTAJAN JA UHRIN MÄÄRITELMÄ	9
2.4 AIKA ENNEN UHRIDIREKTIIVIN TÄYTÄNTÖÖNPANOAA	11
2.5 LAKIMUUTOKSET UHRIDIREKTIIVIN SEURAUKSENA	11
2.6 MUUTOKSET TUKITOIMIEN OSALTA	13
3. ASIANOMISTAJAN SUOJELUTOIMIEN TOTEUTTAMINEN	14
3.1 ESITUTKINTALAIN JA RIKOKSEN UHRIN SUOJELUTARPEEN ARVIOINNIN KÄSIKIRJAN MÄÄRITTELEMÄT TOIMET	14
3.1.1 Asianomistajan suojelutarpeen selvittäminen esitutkinnassa	14
3.1.2 Asianomistajan henkilökohtaiset olot ja ominaisuudet	15
3.1.3 Rikoksen laatu	16
3.1.5 Oikeudenkäynnissä käytettävät suojelutoimenpiteet	17
3.1.7 Yleistä käytännöistä	19
3.2 SUOJELUN ERI MUODOT UHRIDIREKTIIVISSÄ	20
3.2.3 Uhrin henkilökohtainen arviointi erityisten suojelutoimenpiteiden määrittämiseksi	21
3.2.4 Erityissuojelun tarpeessa olevien uhrien oikeus suojeluun rikosoikeudellisten menettelyjen aikana	21
3.3 SUOJELUTOIMET KÄYTÄNNÖSSÄ	23
3.3.2 Kenttäpartion rooli	24
3.3.3 Tutkijan rooli	26
3.3.4 Tutkinnanjohtajan rooli	28
3.3.5 Syyttäjän rooli	29
3.4 RIKOKSEN UHRIN KOHTAAMINEN	31
4. RIKOSPROSESSIN ULKOPUOLISET TUKIPALVELUT	34
4.1 UHRIN TUKIPALVELUT LAISSA	34
4.2 TUKIPALVELUT KÄYTÄNNÖSSÄ	35
4.3 MARAK	36
4.4 RIKOSUHRIMAKSU	37

5.	MUUT LAIN SUOMAT MAHDOLLISUUDET SUOJELULLE.....	38
5.1	LÄHESTYMISKIELTO.....	38
5.1.1	Perusmuotoinen ja laajennettu lähestymiskielto	38
5.1.2	Perheen sisäinen lähestymiskielto.....	39
5.1.3	Lähestymiskiellon rikkominen.....	40
5.1.4	Lähestymiskiellon käytännön toimivuus.....	41
5.2	VAINOAMISEN KRIMINALISOINTI.....	42
5.3	MUUT RIKOSOIKEUDELLISET SUOJELUKEINOT.....	43
5.4	TODISTAJANSUOJELUN KALTAISET TOIMET	44
6.	YHTEENVETO.....	45
6.1	POHDINTAA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	45
6.2	TYÖN LUOTETTAVUUS.....	47
	LÄHTEET.....	48

LYHENTEET

EIS = Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999)

EIT = Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

ETL = Esitutkintalaki (805/2011)

HE = Hallituksen esitys

JulkL = Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)

KKO = Korkein oikeus

MARAK = Moniammatillinen riskinarviointikeskustelu -työryhmä

OikJulkL = Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007)

OK = Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

POHA = poliisihallitus

PL = Suomen Perustuslaki (731/1999)

PolL = Poliisilaki (872/2011)

PKL = Pakkokeinolaki (806/2011)

RIKU = Rikosuhripäivystys

RL = Rikoslaki (39/1889)

ROL = Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)

VKSV = Valtakunnan syyttäjänvirasto

1. JOHDANTO

1.1 TYÖN TAVOITE JA TARKOITUS

Olen Poliisiammattikorkeakoulun opiskelija. Tein työharjoittelujaksoni Kaakkois-Suomen poliisilaitoksella Kotkan poliisiasemalla joulukuusta 2015 lokakuuhun 2016. Tutkintajakson aikana kiinnostuin siitä, millainen rooli poliisilla on rikoksen uhrin kohtaamisessa. Aihe tuntui vieläpä hyvin ajankohtaiselta, koska maaliskuun 1. päivänä astuivat voimaan mm. uudistukset esitutkintalaissa ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa. Uudistukset juonsivat juurensa Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviin 2012/29/EU *rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta*. Direktiivistä käytetään yleisesti nimitystä *rikosuhridirektiivi* tai *uhridirektiivi*.

Käsittelen tässä opinnäytetyössä uhridirektiiviä ja sen aiheuttamia muutoksia Suomen kansalliseen lainsäädäntöön, sekä näiden muutosten vaikutusta poliisin tekemään esitutkintaan vuonna 2016. Työni pääteemana on uhrin suojelu ja tukeminen rikosprosessin aikana, koska yksi merkittävimpiä uhridirektiivin aiheuttamia muutoksia Suomen lainsäädännössä oli asianomistajan suojelutarpeen selvittäminen jo esitutkinnassa. Esitutkinnassa tehdyn suojelutarpeen kartoituksen olisi tarkoitus palvella asianomistajaa läpi koko rikosprosessin. Tästä heräsi kysymys, mitä suojelutarpeella tosiasiallisesti tarkoitetaan lainsäädännön näkökulmasta. Halusin selvittää, miten suojelun toteuttaminen näkyy käytännön työssä ja ovatko rikosprosessissa tarjottavat suojelutoimet sellaisenaan riittäviä.

Työssä pohditaan, millä tarkkuudella Suomen kansallinen lainsäädäntö säätelee poliisin toimia asianomistajan kohtelun osalta nykyisin, ja millainen tilanne oli ennen uhridirektiivin täytäntöönpanon aiheuttamia muutoksia. Tarkoituksena on selvittää, mihin uusilla säännöksillä on pyritty. Käsittelen aihetta sekä rikosprosessin, että ulkopuolisten tukitoimien osalta, sillä uhridirektiivi velvoittaa jäsenmaitaan panostamaan myös rikosprosessin ulkopuolisiin tukitoimiin, jollei niitä ole vielä riittävästi tarjolla.

Voisi kuvitella, että poliisi ei pysty toteuttamaan asianomistajan oikeuksia tosiasiallisesti, jollei tiedä tarpeeksi tukipalveluiden toiminnasta. Asianomistajan kannalta ihanteellisinta olisi, että koko virnaomais- ja tukiverkosto toimisi yhtenäisenä ketjuna. Tunnetun

sanonnan mukaan ketju on vain niin vahva kuin sen heikoin lenkki. Poliisi ei voi olla ketjun heikko lenkki, vaan sen tulisi olla munalukko, joka yhdistää ketjun päät toisiinsa.

Työn tavoitteena on laajentaa sekä omaa, että tämän tekstin lukijoiden tietämystä siitä, mikä on poliisin rooli asianomistajalle tarjottavan tuen ja suojelun osalta nykypäivänä.

1.2 TUTKIMUSMETODIT

Työ on lainopillinen opinnäytetyö. Lainoppi eli oikeusdogmatiikka on oikeustieteen perinteinen ydinalue, jonka tutkimuskohteena on voimassaoleva oikeus. Sen tarkoituksena on selvittää voimassaolevien oikeusnormien sisältöä. Lainoppi tutkii myös sitä, mikä merkitys muista oikeuslähteistä (esimerkiksi lainvalmisteluasiakirjat ja KKO:n ratkaisut) löytyvällä materiaalilla on. (Hirvonen 2011, s. 21, 22)

Lainopin voidaan sanoa olevan kuvailevaa eli deskriptiivistä tiedettä. Sen lauseet ovat aina myös voimassaolevan oikeuden merkityssisältöä koskevia kannanottoja siitä, kuinka oikeutta tulisi tulkita, punnita ja systematisoida. Lainopin harjoittaja on tiukasti sidottu kieleen ja sen tulkintaan. (Hirvonen 2011, s. 25)

Tämä opinnäytetyö on toteutettu keräämällä aineistoa kirjallisuudesta, lakiteksteistä ja lainvalmistelutöistä, KKO:n päätöksistä, määräyksistä, aiemmista tutkimuksista, elektronisista lähteistä ja lehtiartikkeleista. Työssä pohditaan merkityksiä säädösten taustalla ja hahmotellaan, mitä lainsäätäjä on tietyillä säädöksillä tarkoittanut. Työssä tarkastellaan myös sitä, miten EU:n direktiivin vaatimukset on toteutettu Suomen lainsäädännössä ja pohditaan sitä, miten laajoja säädöksiä voitaisiin tulkita vieläkin enemmän asianomistajan eduksi.

Lisäksi on tehty haastatteluja syyttäjille sen selvittämiseksi, ovatko asianomistajan rikosprosessin aikaiset suojelutoimet olleet käytännössä toimivia ja onko uhridirektiivin vaikutus näkynyt syyttäjän työssä.

1.3 TYÖN RAKENNE

Työn alussa käydään läpi teoreettinen viitekehys sen osalta, mitä alueita työssä käsitellään. Pääpaino on rikosuhridirektiivillä ja sen täytäntöönpanon aiheuttamilla muutoksilla

kansallisessa lainsäädännössä. Sen pohjalta käydään läpi tilannetta ennen ja jälkeen muutosten. Asianomistajan suojeluun liittyviä pykäläiä käydään läpi kohta kohdalta.

Teoreettisen viitekehyksen tarkastelun jälkeen selvitetään kunkin rikosprosessiin osallistuvan toimijan roolia rikoksen uhrin suojelutoimien toteuttajana, heti ensipartion saapumisesta lähtien aina syyteharkintaan saakka. Työ on rajattu tarkastelemaan pääasiassa esitutkintaa, koska tarkoituksena on selventää nimenomaan poliisin roolia asianomistajan suojelussa rikosprosessin aikana. Rikosprosessissa poliisin toiminta rajoittuu alkutoimiin ja esitutkintaan, jonka jälkeen prosessia vievät eteenpäin syyttäjä tekemällä haasteen käräjäoikeuteen ja käräjäoikeus järjestämällä rikosasian pääkäsittelyn, jonka perusteella asia ratkaistaan. Tässä työssä esitutkinnan jälkeistä prosessia sivutaan lähinnä kokonaisuuden paremman hahmottamisen vuoksi, mutta ei keskitytä esimerkiksi tuomioistuimen rooliin sen syvemmin.

Rikoksen uhrin tukitoimet ovat muiden yhteistyötahojen ohella olennainen osa rikosprosessia, ainakin uhrin näkökulmasta. Niiden toimintaa ja poliisin roolia tukitoimien pariin ohjaamisessa käydään läpi, sekä esitellään tukitoimien toteutumisen mahdollistavaa järjestelmää Suomessa.

Lisäksi pohditaan vielä muiden lain suomien, lähinnä rikosoikeudellisten, suojelutoimien merkitystä suojelun toteutumisessa ja sivutaan myös todistajansuojeluohjelman tarjoamia mahdollisuuksia pelkäävän henkilön suojelemiseksi erittäin vakavissa tilanteissa.

Työssä nivoutuvat yhteen lakitekstit, teoretieto, käytännön kokemukset, haastattelut ja oma pohdinta aiheesta. Työstä on pyritty luomaan järjestelmällisesti aiheittain etenevä kokonaisuus alusta loppuun asti siten, että pääasiallinen sisältö, asianomistajan suojelu, tukee kutakin osa-aluetta. Eteen tulevia kysymyksiä ratkotaan joka kohdassa erikseen.

Työn lopussa on yhteenveto siitä, millaiselta asianomistajan suojelemiseksi rakennettu järjestelmä nykyisellään Suomessa vaikuttaa ja kuinka toimiva se on sellaisenaan.

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 YKSILÖN PERUSOIKEUDET

Suomessa on jokaiselle yksilölle taattu perustavanlaatuinen oikeusturva ja yksityisyyden suoja. Vuosisatojen ajan yksilön oikeudet määräytyivät hänen sukupuolensa, rotunsa, syntyperänsä, yhteiskunnallisen asemansa tai muun vastaavan seikan perusteella. Ajatus ihmisoikeuksista yleismaailmallisina, kaikille yhtäläisesti kuuluvina oikeuksina vakiintui vasta toisen maailmansodan jälkeen, kun vuonna 1948 YK teki ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen. Julistuksesta muodostui tietynlainen määritelmä sille, mitä ihmisoikeuksien käsitteeseen sisältyy. (yk.fi)

YK:n julistuksen seurauksena laadittiin vuonna 1950 Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS, Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) Euroopan neuvoston silloisten jäsenmaiden kesken.

EIS määrittelee yksityiskohtaisesti yksilön perusoikeudet, mutta tässä mainitsen vain tämän opinnäytetyön kannalta oleelliset säännökset. EIS:n 2. artikla määrittelee jokaisen yksilön oikeuden elämään. 5 artiklan mukaan jokaisella on oikeus vapauteen ja turvallisuuteen ja 8 artiklan mukaan jokaisen yksityis- ja perhe-elämää tulee kunnioittaa.

Kansallisen lainsäädännön tasolla Suomen perustuslaki määrittelee valtiosäännön ja turvaa yksilön perusoikeudet sekä oikeudenmukaisuuden toteutumisen yhteiskunnassa. (PL 1§) Lain 2 luvussa on yksilöity jokaiselle yksilölle kuuluvat perusoikeudet Suomessa. 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Kaikkia on kohdeltava yhdenvertaisesti lain edessä (PL 6§). 10 §:ssä määritellä jokaiselle kuuluva yksityisyyden, kunnian ja kotirauhan suoja. Julkisen vallan on turvattava kyseisten perusoikeuksien toteutuminen (PL 22§).

Rikosuhridirektiivin tavoitteena on parantaa koko Euroopan Unionin alueella rikoksen uhrin asemaa (HE 66/2015) eli käytännössä hänen oikeuksiaan tilanteissa, joissa hänen perusoikeutensa ovat uhattuina tai niitä on jo loukattu. Oikeus elämään, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, vapauteen, turvallisuuteen ja kotirauhaan ovat kaikille kuuluvia oikeushyviä, joiden loukkauksiin rikosten uhrin helposti altistuvat. Rikosuhridirektiivin täytäntöönpanolla pyritti vaikuttamaan näiden oikeushyvien entistä tehokkaampaan turvaamiseen.

2.2 UHRIDIREKTIIVI

Direktiivit ovat yksi Euroopan Unionin lainsäädännön muoto. Direktiivejä on eri tasoisia, mutta yleisesti ottaen direktiivin tehtävänä on antaa raamit, joiden puitteissa jäsenmaiden kansallinen lainsäädäntö tulee toteuttaa. Direktiivit sitovat jäsenvaltioita asetetun tavoitteen osalta, mutta jäsenvaltio voi itse päättää muodon ja keinot, joilla tavoite pannaan kansallisesti täytäntöön. (eurooppatiedotus.fi)

Direktiivissä säädetään vähimmäissäännöistä. Jäsenvaltiot voivat laajentaa direktiivissä vahvistettuja oikeuksia korkeamman suojelutason tarjoamiseksi. (2012/29/EU) Mikäli kansallinen lainsäädäntö täyttää jo EU:n direktiivin vaatimukset, ei muutoksia tarvita. Direktiivit säädetään Euroopan Unionin parlamentin ja neuvoston toimesta. Neuvoston jäsenet edustavat suoraan jäsenmaiden hallituksia. (Kempainen, s. 25)

Uhridirektiivi annettiin 25.10.2012. Direktiivin on tarkoitus parantaa ja yhtenäistää rikoksen uhrin asemaa koko Euroopan unionin alueella. Jäsenvaltioiden oli saatettava direktiivin noudattamisen edellyttämät kansalliset lait, asetukset ja hallinnolliset määräykset voimaan viimeistään 16.11.2015. Direktiivillä korvattiin neuvoston puitepäättös 2001/220/YOS uhrin asemasta rikosoikeudenkäyntimenettelyissä, joka tunnettiin nimellä *Uhripuitepäättös*. (HE 66/2015)

Uhridirektiivi aiheutti muutoksia useisiin eri lakeihin. Näistä muutoksista käsittelen lähinnä esitutkintalakeja. Siinä tärkeimmät muutokset olivat rikoksen uhrin erityisen suojelutarpeen arviointi, asianomistajalle ilmoitettavien asioiden määrän lisääminen, asianomistajan oikeus saada tietoa vangin vapautumisesta, laajennettu oikeus asiakirjojen käännöksiin sekä kuulustelujen tallentaminen todisteena käytettäväksi. Käsittelen näitä muutoksia tarkemmin kohdassa 2.5.

Työ on rajattu koskemaan lähinnä uhridirektiivin artikloja 18, 20, 22, 23, sekä 8 ja 9. Artikloissa 18, 20 ja 22 määritellään uhrin suojelua eri tavoilla. Ne käydään läpi kohdassa 3.2. Artiklassa 23 määritellään esitutkintaviranomaisen velvollisuus selvittää hyvissä ajoin uhrin erityisten suojelutoimien tarve. Artiklat 8 ja 9 käsittelevät rikosprosessin ulkopuolisia tukitoimia.

Uhridirektiivi edellyttää, että rikoksen uhriksi joutuneelle on taattava riittävät tukitoimet myös rikosprosessin ulkopuolella (2012/29/EU 8 artikla 1 kohta). Näitä tukitoimia ja hyviä käytäntöjä pohtimaan asetettiin Oikeusministeriön, Sosiaali- ja Terveysministeriön sekä Sisäministeriön uhripoliittinen toimikunta, jonka tehtävänä oli luoda ratkaisuehdotuksia rikoksen uhrien tukipalveluiden mahdollisimman hyvään ja toimivaan toteutukseen

Suomessa. Uhripoliittinen toimikunta antoi loppuraporttinsa 27.3.2015 (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 3/2015).

Erityisten suojelutoimenpiteiden arvioimista ei ollut aiemmin säädetty erityisesti kenenkään vastuulle. Direktiivin 23 artiklassa edellytetään jäsenmaita arvioimaan uhrin tarvetta erityisille suojelutoimille ”hyvissä ajoin kansallisten menettelyjen mukaisesti”. Direktiivissä ei tarkemmin määritelty selvityksen tekemisen ajankohtaa. 1.3.2016 voimaan tulleeseen ETL 11:9a:han kirjattiin toimenpiteet *esitutkintaviranomaisen tehtäväksi ilman tarpeetonta viivytystä*. Arviossa on otettava kantaa sekä esitutkinnan, että oikeudenkäyntimenettelyn aikaisten suojelutoimien tarpeeseen.

Esitutkinnassa erityisillä suojelutoimenpiteillä tarkoitetaan seuraavia asioita: asianomistajan kaikkien kuulustelujen tekeminen saman kuulustelijan toimesta, uhrin kanssa samaa sukupuolta olevan kuulustelijan käyttäminen kuulusteluissa sekä kuulustelun suorittaminen erityisen suojelun tarpeessa oleville erikseen suunnitelluissa tiloissa (ETL 7:21). Lisäksi kuulusteluja voidaan tallentaa käytettäväksi todisteena oikeudenkäynnissä. Tämä soveltuu vain seksuaalirikosten uhreihin ja alaikäisiin asianomistajiin. (ETL 9:4)

Oikeudenkäynnissä suojelutoimenpiteiksi katsotaan asianomistajan kuuleminen sermin takaa tai vastaajan läsnä olematta (OK 17:51) tai asianomistajan itsensä läsnä olematta (OK17:52).

2.3 ASIANOMISTAJAN JA UHRIN MÄÄRITELMÄ

Uhridirektiivissä puhutaan uhrista, kun taas Suomen kansallinen lainsäädäntö on määritelty koskemaan rikoksen asianomistajaa. Käydään hieman läpi näiden käsitteiden eroja.

Sivistyssanakirjan mukaan sana ”uhri” on ihminen, jolle tapahtuu jotakin paha. Sanaa käytetään jostakusta, joka joutuu kärsimään, vahingoittuu tai menettää henkensä jonkin vuoksi tai on jonkin vahingollisen toiminnan kohteena tai alttiina jollekin *kielteiselle*. Esimerkkinä mainitaan rikoksen uhri. Sana ”asianomistaja” taas tarkoittaa saman lähteen mukaan rikoksen kohteeksi joutunutta tai sitä, joka on rikoksen johdosta kärsinyt vahinkoa. (suomisanakirja.fi)

Käytän tässä työssä molempia termejä, mutta pidän monissa yhteyksissä enemmän ”uhri” -sanasta. Käyttäessäni sitä sanaa pyrin kuvaamaan henkilöä ja hänen kokemustaan, enkä niinkään hänen asemaansa rikosprosessissa. Käytän sanaa ”asianomistaja” lähinnä

lakitekstien ja niiden avaamisen yhteydessä, koska termi kuvaa paremmin nimenomaan henkilön rikosprosessuaalista asemaa.

Uhridirektiivin 2 artiklan 1. kohdan mukaan uhrilla tarkoitetaan

joko luonnollista henkilöä, jolle on aiheutunut rikoksesta välitön vahinko, kuten fyysinen, henkinen tai emotionaalinen haitta taikka taloudellinen menetys;

tai sellaista henkilöä, jonka kuolema on välitön seuraus rikoksesta, perheenjäseniä, joille on aiheutunut vahinkoa kyseisen henkilön kuoleman johdosta”

Uhriksi luetaan siis myös rikoksen seurauksena menehtyneen henkilön perheenjäsenet. (2012/29/EU 2 artikla 1 a kohta)

Asianomistajan käsitettä ei varsinaisesti ole laissa määritelty. Esitutkintalain 2 luvun 5 §:ssä säädetään, että asianomistaja on esitutkinnan asianosainen. Oikeuskäytännössä on kuitenkin noudatettu vakiintuneesti ns. Granfeltin määritelmää eli prosessioikeuden professori O.Hj. Granfeltin 1920-luvulla laatimaa asianomistajakäsitettä. Sen mukaan asianomistaja-asema edellyttää, että rangaistavaksi väitetty menettely on loukannut tai vaarantanut välittömästi sellaisen henkilön etua tai oikeutta, jonka suojelemiseksi rangaistussäännös on säädetty, tai että henkilölle on välittömästi rikoksen johdosta aiheutunut vahingonkorvaus- tai muu yksityisoikeudellinen vaade. (Vuorenmaa 1999, s.28)

Asianomistajan asemaan liittyy oikeus vaatia rangaistusta rikoksesta epäillylle, sekä vahingonkorvauksia rikoksella aiheutetusta vahingosta. Vahingonkorvauksia voidaan vaatia joissakin tapauksissa, esimerkiksi seksuaalirikoksissa, myös henkisestä kärsimyksestä. Asianomistajana voi olla luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö. (Helminen ym. 2014, 110)

Hallituksen esityksessä 66/2015 esitetään uhridirektiiviin liittyviä lakiuudistuksia koskemaan nimenomaan asianomistajaa uhrin sijasta. Esitystä perustellaan sillä, että asianomistajan määritelmä oikeuskäytännössä laajempi kuin uhridirektiivin mukainen uhrin määritelmä. Asianomistajana nimittäin pidetään myös rikoksella *loukatun tai vaarannetun* oikeushyvänsä haltijaa, eikä ainoastaan rikoksella *välittömästi loukattua* henkilöä. Lisäksi asianomistaja voi olla myös oikeushenkilö, toisin kuin uhri. (HE 66/2015)

2.4 AIKA ENNEN UHRIDIREKTIIVIN TÄYTÄNTÖÖNPANOJA

Suomen oikeuskäytäntöön kuului jo ennen uhridirektiivin täytäntöönpanoa hyvin pitkälti uhridirektiivin asettamia vaatimuksia vastaavia erityistoimenpiteitä, joilla haavoittuvia uhreja voitiin suojata lisäkärsimykseltä, pelottelulta ja kostotoimilta. Esimerkiksi asianomistajan kuuleminen oikeudenkäynnissä sermin takaa tai vastaajan olematta läsnä istuntosalissa (OK 17:51) taikka lapsen kuulustelukertomuksen tallentaminen videolle ja tallenteen käyttö todisteena oikeudessa (ETL 9:4 ja OK 17:24), olivat jo käytössä. Mainittujen oikeudenkäynnissä käytettävien suojelutoimien pyytäminen tuomioistuimelta jäi kuitenkin joko syyttäjän tai asianomistajan avustajan vastuulle (HE 66/2015).

Esitutinnan aikana toteutettavia käytäntöjä asianomistajan suojelemiseksi, kuten kuulustelu erikseen siihen suunnitellussa tilassa tai samaa sukupuolta oleva kuulustelija seksuaalirikoksen ollessa kyseessä, oli niin ikään käytettävissä. Niiden toteuttaminen jäi vain aiemmin pitkälti hienotunteisuusperiaatteen (ETL 4:6) ja tutkintaa toteuttavien poliisimiesten harkinnan varaan. Hienotunteisuusperiaatteen mukaan esitutinnan asianosaisia ja muita esitutkintaan osallistuvia on kohdeltava hienotunteisesti (ETL 4:6).

Ennen uhridirektiivin täytäntöönpanon aiheuttamia muutoksia lainsäädännön mukaan asianomistajalle saatiin ilmoittaa vangin tai tutkintavangin vapautumisesta tai laitoksesta poistumisesta. Edellytyksenä kuitenkin oli, että vangin tai tutkintavangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten johdosta oli *perusteltua syytä epäillä*, että vanki tai tutkintavanki tulisi syyllistymään asianomistajan tai tälle läheisen henkilön henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaan rikokseen (Vankeuslaki 19:4; Tutkintavankeuslaki 16:1 1 mom 9 kohta; Laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta 16:2).

Huomion arvoista on, että aiemmassa käytännössä viranomaisella oli *oikeus* ilmoittaa vangin vapautumisesta mahdollisen uhan ollessa käsillä, mutta uhridirektiivin jälkeisessä käytännössä viranomaisella on *velvollisuus* ilmoittaa asiasta tiettyjen rikosnimikkeiden kohdalla, mikäli asianomistaja ilmoituksen haluaa. (2012/29/EU 6 artikla 5 kohta) Aiheesta tarkemmin kohdassa 2.5.

2.5 LAKIMUUTOKSET UHRIDIREKTIIVIN SEURAUKSENA

Hallituksen esityksessä HE 66/2015 ehdotettiin uhridirektiivin täytäntöön panemiseksi muutoksia seuraaviin lakeihin: esitutkintalaki, oikeudenkäymiskaari, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu laki, oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annettu laki, vankeuslaki, tutkintavankeuslaki, poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettu laki, henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa annettu laki, rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annettu laki sekä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki. (HE 66/2015)

Merkittävimmät muutokset tehtiin esitutkintalakiin. Uhridirektiivin täytäntöönpanon aiheuttamia muutoksia koskeva hallituksen esitys 66/2015 onkin nimetty seuraavasti: *Hallituksen esitys esitutkintalain muuttamiseksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.*

ETL 11 lukuun lisättiin uusi pykälä 9a, jossa säädetään asianomistajan suojelutarpeen arvioinnista esitutkinnassa. Arviointi on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä ja siinä on otettava huomioon asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu. Myös asianomistajan oma käsitys omasta suojelun tarpeestaan on otettava huomioon.

ETL 7:21 on uusi pykälä, jossa säädetään erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan kuulustelusta.

Oikeudenkäymiskaaren 17:51 ja 17:52, jotka koskevat asianosaisten kuulemista oikeudenkäynnissä sermin takaa tai kokonaan läsnä olematta, muuttuivat siltä osin, että niiden kummankin käytön ehtoihin tuli lisäys ”jos rikosasiassa kuultava on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu”. (OK 17:51 1 mom. 4 kohta; OK 17:52 1 mom. 6 kohta)

Vangin vapauttamisesta ilmoittaminen on yksi tapa suojella rikoksen uhria. Kuten jo aiemmin mainittiin, on vangin vapautumisesta ilmoittaminen asianomistajalle nykyisen lainsäädännön mukaan pakollista, mikäli asianomistaja on ilmoittanut haluavansa saada tiedon asiasta. Ilmoitusvelvollisuus vangin vapautumisesta tosin koskee vain tiettyjä, laissa määriteltäviä rikosnimikkeitä. Asianomistaja voi pyytää tiedon saamista myös syyttäjältä, jollei ole pyyntöä tehnyt esitutkinnan aikana (ETL 4:19 2 mom.).

ETL 4:19 mukaan vangin vapauttamiseen liittyvästä ilmoitusvelvollisuudesta on kerrottava asianomistajalle esitutkinnassa, mikäli tutkittavana on raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, tappo, murha, surma, törkeä pahoinpitely, törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu, törkeä

kotirauhan rikkominen, törkeä vapaudenriisto, ihmiskauppa, törkeä ihmiskauppa, panttivangin ottaminen, panttivangin ottamisen valmistelu, vainoaminen, törkeä ryöstö tai törkeän ryöstön valmistelu taikka sellaisen rikoksen yritys tai osallisuus sellaiseen rikokseen.

Vangin vapauttamisesta tehtävän ilmoituksen takia lakimuutoksia tehtiin vankeuslakiin, tutkintavankeuslakiin, poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettuun lakiin sekä henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa annettuun lakiin. (HE 66/2015)

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettuun lakiin lisättiin säännökset, joiden mukaan vangin vapauttamisesta ilmoittamista pyytäneen asianomistajan pyyntöön liittyvät tiedot ja asianomistajan yhteystiedot ovat myös jutun asianosaisilta salassa pidettäviä asiakirjoja (JulKL 11§ & 24§). 11 §:ssä kielletään asianosaisten tiedonsaanti kyseisistä asiakirjoista, ja 24 §:ssä määritellään asiakirjojen salassa pidettävyys.

2.6 MUUTOKSET TUKITOIMIEN OSALTA

Uhridirektiivin 8 artiklan 3. kohta edellyttää, että uhreille tarjotaan tai kehitetään erityistukipalveluita, jos niitä ei ole muuten julkisina tai yksityisinä palveluina tarjolla. Tukipalveluja kehittämään asetettiin vuonna 2014 Oikeusministeriön, Sosiaali- ja Terveysministeriön sekä Sisäministeriön uhripoliittinen toimikunta.

Toimikunnan tehtäväksi säädettiin pohtia hyviä käytäntöjä rikosprosessin ulkopuolisten tukitoimien toteuttamiseksi ja ratkaisuja tukipalvelujen rahoituksen ratkaisemiseksi. Käytäntöjen tuli vastata EU:n uhridirektiiviä ja muita kansainvälisiä velvoitteita ja säädöksiä kansallisen lainsäädännön ohella. (oikeusministerio.fi)

Toimikunta arvioi raportissaan sitä, miltä osin direktiivin artiklat tarvitsivat tuekseen muuta kuin lainsäädäntöä (Uhripoliittisen toimikunnan loppuraportti s. 72–74). Mietinnän tulokset on kerrottu raportin jaksossa ”Direktiivin sisältö ja sen suhde Suomen lainsäädäntöön”. (HE 66/2015 kohta 5 Asian valmistelu)

Toimikunnan raportissa esitettiin muun muassa mahdollisuutta uhrin yhteystietojen välittämisestä tukipalveluun. Kyseinen toimintamalli on jo käytössä joissakin maissa ja se on tuottanut hyviä tuloksia, mm. parantaen huomattavasti palveluun ohjautumista. (Uhripoliittisen toimikunnan loppuraportti s. 63) Kun poliisi välittää mahdollisesti avun

tarpeessa olevat tiedot tukipalveluun, ollaan sieltä yhteydessä asianosaiseen ja he voivat keskenään sopia tukisuhteen muodostamisesta.

Ehdotuksen johdosta ETL 4:10 3 momenttiin lisättiin säännös, jonka mukaan esitutkintaviranomaisen on tiedusteltava erityisessä suojelutarpeessa olevalta uhrielta suostumusta välittää tämän yhteystiedot uhrien tukipalveluun. Asianomistajan kuulustelupöytäkirjaan lisättiin kohta, jossa on otettava kantaa siihen, onko asianomistajaa informoitu auttavista tahoista. Kohdassa on kolme ruutua, joista tulee rastittaa sopiva vaihtoehto.

Uhridirektiivi edellyttää, että tukitoimet ovat rikoksen uhrille maksuttomia. (2012/29/EU 8 artikla 1 kohta) Uhripoliittinen toimikunta ehdotti loppuraportissaan rikosuhrimaksun käyttöönottoa. Hallituksen esityksen 65/2014 (*Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosuhrimaksusta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*) mukaan tarkoitus on luoda kestävä rahoitusmalli, jonka avulla kehitetään lähisuhdeväkivallan ja seksuaalisen väkivallan uhrien palveluja sekä lisätään turvakotipaikkoja. 1.12.2016 voimaan astui uusi sakkolaki, jossa säädetään rikosuhrimaksusta. Maksusta enemmän kohdassa 4.4.

3. ASIANOMISTAJAN SUOJELUTOIMIEN TOTEUTTAMINEN

3.1 ESITUTKINTALAIN JA RIKOKSEN UHRIN SUOJELUTARPEEN ARVIOINNIN KÄSIKIRJAN MÄÄRITTELEMÄT TOIMET

Uhridirektiivin edellyttämät suojelutoimet esitutkinnassa on Suomessa määritelty esitutkintalaissa. Käytännön toteutuksen tueksi on Sisäministeriön asettama työryhmä laatinut Rikoksen uhrin suojelutarpeen arvioinnin käsikirjan, joka antaa tarkat ohjeet suojelutoimien toteuttamista ja uhrin kohtaamista varten.

3.1.1 Asianomistajan suojelutarpeen selvittäminen esitutkinnassa

Uhridirektiivissä on säännökset erityissuojelua tarvitsevien, haavoittuvien uhrien tunnistamisesta ja heidän oikeudestaan erityissuojeluun esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Direktiivin 22 artiklan 1 kohdan mukaan erityissuojelun tarpeessa

olevalla uhrilla tarkoitetaan henkilöä, joka on erityisen altis toissijaiselle ja toistuvalla uhriksi joutumiselle, pelottelulle ja kostotoimille. Tarkempaa kuvausta siitä, millainen henkilö tosiasiallisesti on erityisen haavoittuva tai altis joutumaan rikosten uhriksi, ei lain tasolla ole.

Esitutkintalain 11:9a:ssa säädetään asianomistajan suojelutarpeen selvittämisestä. Pykälän ensimmäisen momentin mukaan esitutkintaviranomaisen on ilman aiheetonta viivytystä arvioitava, onko asianomistaja asiaa esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä käsiteltäessä erityisen suojelun tarpeessa sekä arvioitava, ovatko 2 momentissa tarkoitetut toimenpiteet tarpeen. Arvioinnissa on otettava huomioon etenkin asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu. Arviointia tehtäessä on otettava huomioon asianomistajan käsitys toimenpiteen tarpeellisuudesta.

Asianomistajan suojelutarpeen selvittämistä varten on laadittu *Rikoksen uhrin suojelutarpeen arvioinnin käsikirja* (myöhemmin tässä Käsikirja), josta ilmenee kaikki menettelyyn liittyvät seikat kohta kohdalta. Käsikirja on julkinen ja ladattavissa sähköisesti esimerkiksi Sisäministeriön sivuilta. Käsikirjan on laatinut Sisäministeriön alainen rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn kehittämisen työryhmä. Käsikirja on virallinen ohje eri viranomaisille, jotka toteuttavat asianomistajan suojelutoimenpiteitä. (Käsikirja mm. s. 10)

Käsikirja on laadittu linjaamaan hyviä, yhtenäisiä käytäntöjä eri toimijoiden välillä. Esimerkiksi uhrin henkilökohtaisiin oloihin vaikuttavia seikkoja ei ole lain tasolla määriteltä, joten olosuhteita on arvioitava yleisen elämänkokemuksen ja käsikirjan antamien viitteiden perusteella. Koska suojelutarpeen arviointi aiheena on sen luonteinen, että sen toteuttaminen perustuu pitkälti arvioijan omille kokemuksille ja subjektiivisille näkemyksille, voisi kuvitella, että käytännön toteutus saattaa aiheuttaa hyvinkin erilaisia ja epäjohdonmukaisia menettelytapoja eri virkamiesten välillä. Siksi on hyvä, että käsikirjassa käydään yksityiskohtaisesti läpi seikat, joilla on erityisen suuri merkitys arviointia tehtäessä. Käsikirjassa on myös ohjeita siitä, kuinka traumatisoitunutta tai herkässä tilassa olevaa henkilöä kannattaa kohdella viranomaismenettelyssä.

3.1.2 Asianomistajan henkilökohtaiset olot ja ominaisuudet

Käsikirjan mukaan asianomistajan henkilökohtaisia olosuhteita ovat sekä tämän henkilökohtaiset *olot*, että henkilökohtaiset *ominaisuudet*. Henkilökohtaisia oloja voivat kuvata esimerkiksi tilanteet, joissa uhrilla on suhde tai riippuvuussuhde rikosentekijään. Tekijä voi olla esimerkiksi puoliso tai muu perheenjäsen, taikka opettaja, valmentaja tai vastaava. Myös aiemmin koetut rikokset katsotaan käsikirjan mukaan henkilökohtaisiin oloihin luettavaksi seikaksi. (Käsikirja s. 24)

Henkilökohtaisilla ominaisuuksilla taas tarkoitetaan sellaisia seikkoja, jotka saattavat vaikuttaa siihen, että henkilö valikoituu tavallista helpommin rikoksen uhriksi. Huomioon tulisi ottaa ainakin seuraavat asiat: ikä, sukupuoli ja sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu, sukupuolinen suuntautuminen, etninen alkuperä, rotu, uskonto, terveydentila, vammaisuus, oleskeluoikeus ja kommunikaatiovaikeudet. Merkintä edellä mainituista ominaisuuksista tulee tehdä suojelutarpeen arviointilomakkeelle, vaikka ne eivät tuntuisikaan vaikuttavan henkilöön millään tavalla. (Käsikirja s. 27)

3.1.3 Rikoksen laatu

Rikoksen laatu tarkoittaa sekä rikoksen tyyppiä tai luonnetta, että rikoksen olosuhteita. Olosuhteilla tarkoitetaan esimerkiksi tilannetta, jossa rikos on tehty yllä mainittujen uhrin henkilökohtaisten ominaisuuksien johdosta. Lisäksi tulee arvioida rikoksen mahdollisia vaikutuksia uhrin henkiseen tai fyysiseen terveydentilaan. Uhrin kokema pelko tai uhka on ensiarvoisen tärkeää ottaa huomioon ja se luetaan myös rikoksen olosuhteisiin. (Käsikirja s. 32-33)

Tietynlaisissa rikostyypeissä uhreilla on muita suurempi alttius lisäkärsimyksille, toistuvalla uhriksi joutumiselle, kostotoimille tai pelottelulle. Tällaisia rikostyypejä ovat esimerkiksi lähisuhdeväkivalta, seksuaalinen tai sukupuoleen perustuva väkivalta, viharikokset, ihmiskauppa, terrorismi ja järjestäytynyt rikollisuus. Näissä suojelutarve on lähtökohtaisesti olemassa ja ennako-olettamuksena on, että erityisiä suojelutoimia käytetään. (Käsikirja s. 33)

3.1.4 Kuulusteluissa käytettävät suojelutoimenpiteet

ETL 11:9a toisessa momentissa säädetään edelleen, että esitutkintaviranomaisen on arvioitava, onko asianomistajan suojelemiseksi tarpeen ensinnäkin, että asianomistajan kuulustelu suoritetaan siten kuin 7 luvun 21 §:ssä säädetään. ETL 7:21 viittaa uhridirektiivin 23 artiklaan, jossa säädetään kuulusteluissa käytettävistä asianomistajan suojelutoimista. Kyseessä ovat siis nimenomaan erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan esitutkinnassa suoritettavaan kuulustelemiseen liittyvät keinot. ETL 7:21 mukaan näitä keinoja ovat kuulustelujen suorittaminen erikseen siihen suunnitelluissa tiloissa, asianomistajan kanssa samaa sukupuolta olevan kuulustelijan käyttäminen seksuaalirikosten tutkinnassa sekä se, että sama kuulustelija suorittaa kaikki kuulustelut. Nämä käydään läpi tarkemmin kohdassa 3.2.

Saman momentin toisessa kohdassa säädetään, että asianomistajan kuulustelu tallennetaan todisteena käyttämistä varten 9 luvun 4 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Tämä tarkoittaa, että asianomistajan ja todistajan kuulustelut on tallennettava videolle todisteena käytettäväksi, mikäli kuulusteltavan ikä tai henkinen häiriintyneisyys viittaavat siihen, että henkilön kuuleminen pääkäsittelyssä aiheuttaisi kuultavalle haittaa. Lisäksi kuulustelut on videoitava saman pykälän neljännessä momentissa säädetyissä tapauksissa, eli silloin, kun kyseessä on 15-17-vuotias asianomistaja, 15-17-vuotias seksuaalirikoksen uhri, joka ei halua saapua pääkäsittelyyn, taikka jo 18 vuotta täyttänyt seksuaalirikoksen uhri. Jälkimmäisessä vaatimuksena on lisäksi se, että pääkäsittelyyn osallistuminen vaarantaisi henkilön terveyden tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa. Pääkäsittelyllä tässä tarkoitetaan oikeudenkäyntiä esim. käräjäoikeudessa.

3.1.5 Oikeudenkäynnissä käytettävät suojelutoimenpiteet

ETL 11:9a toisen momentin kolmannessa kohdassa säädetään siitä, että *asianomistajaa kuullaan pääkäsittelyssä näkösuojan takaa tai vastaajan läsnä olematta siten kuin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 51 §:ssä säädetään. Tämän mukaan todistelutarkoituksessa kuultavaa asianosaista sekä todistajaa ja asiantuntijaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä näkösuojan takaa taikka asianosaisen tai muun henkilön läsnä olematta, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja menettely on tarpeen kuultavan itsensä tai tämän läheisen suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta, tai jos kuultava jättäisi ilmaisematta asiaan liittyviä seikkoja tai kuultavaa yritettäisiin häiritä tämän puhuessa. Lisäksi pykälän neljäs kohta viittaa muutoin erityisen suojelun tarpeessa*

olevaan henkilöön. Tässä tilanteessa suojelutoimia harkittaessa on taas otettava huomioon kuultavan henkilökohtaiset olot ja rikoksen laatu. (OK 17:51)

ETL 11:9a toisen momentin neljännen kohdan mukaan *asianomistajaa kuullaan pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta siten kuin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:ssä säädetään*. OK 17:52 viittaa videoneuvottelumahdollisuuteen tai muuhun tekniseen tiedonvälitystapaan, jossa istuntoon osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys keskenään. Tuomioistuin harkitsee, onko menetelmän käyttö tarpeellista. Videoneuvottelua voidaan harkita, mikäli kuultava ei sairauden tai muun syyn vuoksi voisi saapua henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn, tai jos kuultavan henkilökohtaisesta saapumisesta pääkäsittelyyn aiheutuisi huomattavia kustannuksia tai huomattavaa haittaa todisteen merkitykseen verrattuna. Lisäksi on harkittava, voidaanko kuultavan kertomuksen uskottavuutta luotettavasti arvioida ilman hänen henkilökohtaista läsnäoloaan pääkäsittelyssä. (OK 17:52)

Videoneuvottelumahdollisuus otetaan huomioon myös henkilön tai tämän läheisen suojaamiseksi mahdolliselta henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta tai jos kuultava ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt, tai jos rikosasiassa kuultava on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu. (OK 17:52)

ETL 11:9a toisen momentin viidentenä kohtana säädetään käsittelystä tuomioistuimessa siten, että *suullinen käsittely tuomioistuimessa toimitetaan yleisön läsnä olematta siten kuin oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) 15 §:n 6 kohdassa säädetään*. OikJulkL 15 § 6 kohdassa säädetään, että käsittely voi olla suljettu, mikäli asiassa kuullaan alle 15-vuotiasta tai henkilöä, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu, tai rikosasiassa kuullaan henkilöä, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu.

3.1.6 Syyttäjäjyhteistyö ja muutokset suojelutarpeen suhteen

ETL 11:9a:n kolmannen momentin mukaan esitutkintaviranomaisen on tehtävä syyttäjän kanssa yhteistyötä ja kuultava tätä erityisen suojelun tarpeesta ja edellä mainittujen, 2 momentin mukaisten suojelutoimenpiteiden tarpeellisuudesta, mikäli asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet tai rikoksen laatu sitä edellyttävät.

Tähän yhteistyövelvoitteeseen liittyen VKSV (2013:4) ja POHA (2020/2013/1369) ovat antaneet yhtenäiset ohjeet syyttäjälle ilmoitettavista rikosasioista. Syyttäjää on kuultava muun muassa silloin, kun kyse on seksuaali- tai ihmiskaupparikoksesta, lähisuhdeväkivallasta tai lapsiin kohdistuneesta rikoksesta. Tarvittaessa syyttäjää olisi kuultava myös muussa rikosasiassa, jossa esitutkintaviranomaisen arvion mukaan voisi olla tarvetta pääkäsittelyssä toteutettaviin eritystoimenpiteisiin. (Käsikirja s. 32)

ETL 11:9a neljännessä momentissa sanotaan, että suojelutarpeen määrittely on aina tehtävä uudelleen, mikäli asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet tai muut asiaan mahdollisesti vaikuttavat seikat muuttuvat rikosprosessin aikana. Saman momentin mukaan määrittelyn suojelutoimien tarpeen muuttumisesta tekee syyttäjä, mikäli esitutkinta on jo päättynyt.

3.1.7 Yleistä käytännöistä

Lähes jokaiseen kohtaan on sisällytetty edellytys ”mikäli henkilökohtaiset olot tai rikoksen laatu sitä edellyttävät”. Eli jokainen tapaus on aina käsiteltävä uhrin henkilökohtaisen tilanteen mukaan, eikä esimerkiksi pelkän rikosnimikkeen perusteella. Missään ei ole lain tasolla säädetty tiettyjä rikosnimikkeitä, joiden kohdalla arviointi tulisi tehdä. Käsikirjassa mainitaan kuitenkin tietyt rikostyytit, joiden kohdalla tulee olla erityisen huolellinen suojelutarpeen arviointia tehtäessä. Näitä ovat esimerkiksi lähisuhdeväkivalta, seksuaalinen tai sukupuoleen perustuva väkivalta, viharikokset, ihmiskauppa, terrorismi ja järjestäytynyt rikollisuus (Käsikirja s. 33).

Tämänhetkinen tilanne on se, että laitokset ovat määritelleet sisäiset käytäntönsä suojelutarpeen arviointia varten. Esimerkiksi Kotkan poliisin pitkäkestoisessa tutkinnassa on sisäinen ohje, jonka mukaan suojelutarve on selvitettävä kirjallisesti sitä varten olevalla lomakkeella aina tapauksissa, joissa esiintyy väkivaltaa (RL 21 ja 31 lukujen rikokset) tai jos kyseessä on seksuaalirikos (RL 20 luvun rikokset). Suojelutarpeen arviointi tehdään näissä tapauksissa riippumatta siitä, vaikuttaako asiakas olevan erityisen suojelun tarpeessa vai ei. Tuon kaltainen järjestely luo selkeyttä tekemiseen. Yhteisen säännön myötä suojelutarpeen selvittämisestä tulee vakiintunut toimintamalli sen sijaan, että jokainen voisi itse päättää, milloin tekee arvioinnin ja milloin ei. Pitkälti suojelutarpeen arviointi perustuu toki maalaisjärjen käyttöön ja jokainen rikosasia on käsiteltävä tapauskohtaisesti.

Huomion arvoista on, että suojelutarpeen arviointi sellaisenaan ei koske muita asianomistajan suojelemiseksi käytettäviä toimenpiteitä, kuten rikosprosessin ulkopuolisia tukitoimia taikka lähestymiskiellon tarvetta. Niiden tarve arvioidaan erikseen.

3.2 SUOJELUN ERI MUODOT UHRIDIREKTIIVISSÄ

Asianomistajan suojelulla tarkoitetaan eri asioita uhridirektiivin eri kohdissa. Direktiivissä on kolme eri artiklaa, joissa kussakin käsitellään suojelutoimia hieman eri tarkoituksissa.

3.2.1 Oikeus suojeluun

Uhridirektiivin 18 artikla, *oikeus suojeluun*, edellyttää, että jäsenmaat järjestävät tarvittavia suojelutoimia rikoksen uhrille ja tämän perheenjäsenille rikosprosessin aikana. Artiklassa on kyse sellaisista suojelutoimista, jotka ovat todistajansuojelun kaltaisia. Niitä ovat esimerkiksi asianomistajan kuuleminen pääkäsittelyssä videoneuvottelun avulla, asianosaisen tai muun henkilön läsnä olematta taikka yleisön läsnä olematta, yhteystietojen salassapito, turvakielto, nimen ja kotipaikan muuttaminen, henkilötunnuksen muuttaminen sekä lähestymiskielto.

Näiden toimien ohella oikeudenkäynnissä kuultavan uhkaaminen on kriminalisoitu rikoslain 15 luvun 19 pykälässä. Siispä 18 artiklan osalta Suomen lainsäädäntö ja käytännöt täyttivät direktiivin vaatimukset jo ennestään, koska kaikki mainitut keinot ovat olleet mahdollisia jo ennen uhridirektiivin täytäntöönpanoa.

3.2.2 Uhrin oikeus suojeluun esitutinnan aikana

Direktiivin 20 artiklassa, *uhrin oikeus suojeluun esitutinnan aikana*, puhutaan sellaisista käytännöistä ja menettelytavoista, joita tulee toteuttaa esitutkinnassa. Kyse on sellaisista asioista, kuin kuulustelujen toimittaminen ilman aiheetonta viivytystä, kuulustelujen määrän pitäminen mahdollisimman vähäisenä, oikeus avustajaan sekä tarpeettomien lääkärintutkimusten välttäminen. Tämäkään artikla ei aiheuttanut muutoksia kansalliseen lainsäädäntöön, sillä Suomen lait täyttivät vaatimukset jo ennestään:

ETL 4:5 mukainen vähimmän haitan periaate kattaa osan vaatimuksista ja lisäksi avustajan läsnäolosta säädetään ETL 7:14 :ssä. Lisäksi ETL 3:11 mukaan esitutkinta tulee suorittaa ilman aiheetonta viivytystä. Vähimmän haitan periaatteen mukaan kenenkään oikeuksiin ei esitutkinnassa saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä esitutkinnan tarkoituksen saavuttamiseksi, eikä esitutkintatoimenpiteellä ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa (ETL 4:5).

3.2.3 Uhrin henkilökohtainen arviointi erityisten suojelutoimenpiteiden määrittämiseksi

Direktiivin 22 artikla, *uhrin henkilökohtainen arviointi erityisten suojelutoimenpiteiden määrittämiseksi*, on säännös, joka aiheutti muutoksia Suomen lainsäädäntöön. Tämä johtuu siitä, että vaikka edellytetyt suojelutoimenpiteet olivat jo käytössä, ei sitä oltu määritelty, kenen vastuulle jää suojelutoimien tarpeen määrittäminen. Direktiivi edellytti, että esitutkintaviranomainen määrittelee erityisen suojelun tarpeen viipymättä. Kun asianomistajalle kerrotaan suojelutoimista esitutkinnassa, on tärkeää tehdä ero aiemmin mainituille todistajan suojelutoimien kaltaisille keinoille ja niille, joita on käytössä uhridirektiivin 22 artiklan myötä erityisiä suojelutoimenpiteitä tarvitsevalle asianomistajalle.

3.2.4 Erityissuojelun tarpeessa olevien uhrien oikeus suojeluun rikosoikeudellisten menettelyjen aikana

Artiklassa 23, *erityissuojelun tarpeessa olevien uhrien oikeus suojeluun rikosoikeudellisten menettelyjen aikana*, määrittellään ne toimet, joita 22 artiklan mukaisen erityisen suojelun tarpeessa olevalle uhrille tulee voida tarjota. Toimet ovat seuraavat:

- a) *uhria kuulustellaan tähän tarkoitukseen suunnitelluissa tai muunnetuissa tiloissa;*

Tähän liittyy ETL 7:21 2 momentin 1. kohta. Tilalla tarkoitetaan kuulusteluhuonetta, jossa on riittävä äänieristys ja mahdollisuus kuulustelun videoimiseen. Kuulustelupaikkana ei saa olla tutkijan oma huone, mutta normaalisti esitutkintaviranomaisen kuulusteluhuoneet täyttävät vaatimukset (Käsikirja s. 16). Tämä säännös olisi hyvä ottaa huomioon jo

ensimmäisessä puhutuksessa. Ajatellaan esimerkkinä tilanne, jossa raiskauksen uhri tulee poliisiasemalle tekemään rikosilmoitusta. Mietitään, onko ilmoitusten vastaanottotiski sellainen paikka, missä ulkopuoliset eivät kuule henkilön arkaluontoisia asioita. Jos ei ole, tulisi välittömästi asian laadun selvittyä pyytää paikalle tutkija ottamaan ilmoitusta vastaan esimerkiksi kuulusteluhuoneessa.

b) uhria kuulustelevat ammattihenkilöt, joilla on tähän sopiva koulutus, tai kuulustelu tapahtuu tällaisten ammattihenkilöiden välityksellä;

Tämän kohdan osalta ei kansalliseen lainsäädäntöön tullut uudistuksia. Kohdan vaatimus on melko laaja. Sen voi ymmärtää niinkin, että jokaisen esitutkintaviranomaisen on oltava kuulustelemiseen koulutuksen saanut henkilö. Ja tähän tuki toteutuu Suomessa. Mutta kohta voisi myös tarkoittaa sitä, että uhrin kohtaavan esitutkintaviranomaisen olisi oltava erikoistunut nimenomaan kyseisen rikostyyppin tutkimiseen ja uhrin hienotunteiseen kohtaamiseen. Lähtökohtaisesti ainakin kaikilla poliiseilla pitäisi olla taito kohdata ihmisiä eri tilanteissa. Käytännössä kuitenkin lienee suuria eroja siinä, kuinka hienotunteisesti kukakin kykenee uhrin vastaanottamaan ja millaista palvelua on halukas tarjoamaan. Koulutuksella ei todennäköisesti ole asian kanssa mitään tekemistä.

Suurimmissa kaupungeissa, ja etenkin Helsingissä, on eri rikostyypeille erikoistuneita yksiköitä ja omaan osa-alueeseensa hyvin pitkälle koulutettuja tutkijoita. Näissä tapauksissa toteutuu se, että esimerkiksi seksuaalirikosten uhrit saavat erityisesti seksuaalirikoksiin erikoistuneen tutkijan käsittelemään rikosasiaansa. Tässä asiassa lienee valtakunnallisesti melko suuria eroja, jotka asettavat taas syrjäseuduilla asuvat epäoikeudenmukaiseen asemaan. Pienellä poliisiasemalla kaikki tutkijat tutkivat pääsääntöisesti kaikkia eri rikosnimikkeitä, eikä ole erikseen määriteltyjä yksiköitä eri rikoksille. Toki käytännössä pyritään antamaan tietynlaiset jutut tutkijalle, joka on niitä aiemminkin tehnyt ja jolla on sen myötä enemmän osaamista kyseisen luonteisen asian hoitamiseen. Onhan pienemmällä paikoilla työskentelevä tutkija ihan yhtä lailla voinut kouluttautua erityisesti tiettyjen rikosten tutkintaan. Ei kuitenkaan ole sanottua, että varmuudella tämän pykälän vaatimukset toteutuisivat joka paikassa. Jotta muutos saataisiin aikaiseksi, vaatisi se lisää koulutusta ja resursseja.

c) samat henkilöt suorittavat kaikki uhrin kuulustelut, jollei tämä ole hyvän oikeudenkäytön vastaista;

Tähän liittyen säädettiin ETL 21:7 2 mom 2. kohta. Periaate on hyvä, mutta käytännön toteuttamisessa saattaa ilmetä tiettyjä ongelmia. Eteen saattaa tulla esimerkiksi tilanne, että jutun tutkija sairastuu yllättäen. Jos kyseessä on lyhytaikainen poissaolo, voidaan toki kuulusteluja siirtää. Mutta jos tutkija syystä tai toisesta poistuukin riveistä pidemmäksi aikaa, ei tämä säännös toteudu, vaikka siihen pyrittäisiinkin.

d) seksuaalisen väkivallan, sukupuoleen perustuvan väkivallan tai läheisväkivallan uhrin kaikki kuulustelut, joita ei suorita syyttäjä tai tuomari, suorittaa uhrin kanssa samaa sukupuolta oleva henkilö, jos uhri näin toivoo, edellyttäen että tästä ei aiheudu haittaa rikosoikeudellisen menettelyn kululle.

Tähän liittyy uusi ETL 7:21 1 mom 3. kohta. Kyseisen säännöksen toteutus on kyllä varmasti aiemminkin toteutunut Suomessa jo hienotunteisuusperiaatteen (ETL 4:6) takia.

Kun miettii näiden läpi käytyjen säännösten vaatimuksia, niin tulee huomanneeksi, että niiden tarvetta tulisi pohtia jo ennen ensimmäistä kuulustelua. Eli käytännössä tutkinnanjohtajan tulisi ottaa huomioon kyseiset asiat jo heti saadessaan jutun käsiinsä ja miettiessään, kenelle juttu jaetaan tutkittavaksi. Tutkijan tehtäväksi jää selvittää ennen kuulustelua, tarvitseeko kuulustelu tallentaa videolle.

Kun tällä tavoin sopiva henkilö suorittaa kuulustelun, ei oikeastaan ole enää tarvetta esitutkinnan aikaisten suojelutoimien selvittämiseksi kuulustelun yhteydessä, ellei odotettavissa ole useampaa kuulustelua. Kuulustelussa asianomistajan kanssa yhdessä suojelutarvetta mietittäessä tulevat siten pohdittavaksi enää mahdollisesti oikeudenkäynnissä käytettävät toimet, jotka käytiin jo aiemmin läpi.

3.3 SUOJELUTOIMET KÄYTÄNNÖSSÄ

Edellä läpi käytyjen niin sanottujen erityisten suojelutoimien lisäksi poliisilla on käytettävissään paljon työkaluja, joita voi käyttää rikoksen uhrin tosiasialliseen suojelemiseen rikoksen uhan jatkumiselta.

3.3.1 Yleistä poliisin toimivaltuuksista

Poliisin toimiala ja -valtuudet on määritelty poliisilaisissa. PolL 1:1 mukaan poliisin tehtävänä on *rikosten* ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen, sekä oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen *turvaaminen* ja yleisen järjestyksen ja turvallisuuden *ylläpitäminen* yhteistyössä muiden viranomaisten ja yhteisöjen kanssa. Pakkokeinolaista poliisi saa tarvitsemiaan työkaluja, kunhan niiden käyttämisen edellytykset täyttyvät tapauskohtaisesti. Poliisilla on toimintavelvollisuus, kun se on vastaanottanut hätäkeskukselta välitetyn ilmoituksen hoidettavakseen (mm. Laki hätäkeskustoiminnasta 3:11). Toki ilmoitus voi tulla muualtakin, mutta kyseessä on oltava poliisille lain mukaan kuuluva tehtävä, jotta toimiin ryhdytään.

Joskus pohdinta siitä, mikä kuuluu poliisin tehtäviin ja mikä ei, on kuin veteen piirretty viiva. Kyse on usein silloinkin lain tulkinnasta tilanteessa. Poliisin kaiken toiminnan tulee perustua lakiin (PL 2:3). Poliisin toimimisvelvollisuuden edellytyksenä on suojeltavia etuja uhkaava vaara (Helminen ym. 2012, 71).

3.3.2 Kenttäpartion rooli

Useimmiten ilmoitus meneillään olevasta tilanteesta tulee hätäkeskuksen kautta ja tapahtumapaikalle menee järjestyspoliisin partio. Partio on yleensä ensimmäinen viranomaisedustaja, joka kohtaa rikoksen uhrin. Partio saattaa mennä keskelle väkivaltaista tapahtumaa tai sitten tapahtuma on juuri loppunut. Ilmoittajana saattaa olla esimerkiksi naapurit tai sitten väkivallan uhri itse.

Paikalle saapuvan poliisipartion olisi hyvä muistaa, että lähisuhdeväkivaltaan avun pyytäminen voi olla korkean kynnyksen takana, eikä tapahtunut pahoinpitely tai muu häiriökäytös todennäköisesti ole ensimmäinen kerta. Toiminta saattaa olla jatkunut jo pitkään, kenties jopa vuosien ajan, kunnes se eskaloituu niin vakavaksi, että poliisit hälytetään paikalle. Toki paljon on myös sellaisia hälytyksiä, joissa pariskunta riitelee humalapäissään ja poliisi tilataan paikalle matalalla kynnyksellä lähinnä vastapuolen kiusaksi. Kyseessä voi olla poliisille tuttu parivaljakko, joka esiintyy säännöllisesti paikallisen poliisin työtehtävillä. Riskinä poliisin näkökulmasta on se, että kun käy riittävän usein ns. turhilla kotikeikoilla, muuttuu suhtautuminen ihmisten välisiin riitoihin

välipitämättömämmäksi ja aidon avun tarpeessa olevat saattavat jäädä vähemmälle huomiolle.

Joka tapauksessa ensipartiolla on valtavan tärkeä rooli siinä, miten hyvin rikosasia saadaan lopultakin selvitettyä. Ensipartion tehtävänä on selvittää eri osapuolia ja mahdollisia silminnäkijöitä puhuttamalla, mitä on tapahtunut. Heidän tehtävänä on dokumentoida paikan päällä mahdollisimman hyvin asiat, joilla saattaa olla todisteena merkitystä rikosasiassa. Dokumentointia voi olla esimerkiksi valokuvaaminen. Uhrin vammat ja tekijästä löytyvät väkivallan jäljet on valokuvattava mahdollisimman laadukkaasti. Ne saattavat olla ainoa todiste väkivallasta, jos esimerkiksi asianomistaja myöhemmin prosessissa kieltäytyykin puhumasta.

Ensipartion on tärkeää osata ohjata rikoksen uhri välittömästi lääkärin vastaanotolle, mikäli tarvetta vähänkään ilmenee ja etenkin, jos kyseessä on seksuaalirikos. Vaikka uhri ei varsinaisesti lääkärin tarpeessa olisikaan, niin otetut näytteet sekä tuoreeltaan tapahtumien jälkeen kirjattu lääkärinlausunto uhrin vammoista ja ruhjeista ovat myöskin yleensä ratkaisevia todisteita, ja niiden puuttuminen voi kaataa koko jutun.

Ensipartion tulee myös arvioida, onko tarpeellista ottaa rikoksesta epäilty henkilö kiinni joko pakkokeinoin tai poliisilain perusteella rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi tai muusta syystä. Lisäksi olisi hyvä miettiä, että vaikka väkivaltaisesti käyttäytyvä henkilö vietäisiinkin yhdeksi yöksi tai pidättämisen edellytysten täytyessä jopa useammaksikin vuorokaudeksi poliisin säilöön, mitä tapahtuu, kun tämä pääsee vapaaksi. Uhrilta olisi hyvä selvittää, pelkääkö hän tekijää ja epäileekö hän tämän jatkavan väkivaltaista käytöstä vapaaksi päästyään. Mikäli pariskunta asuu samassa taloudessa, voisi perheen sisäinen lähestymiskielto olla hyvä apukeino tilanteessa, jossa esiintyy vakavaa lähisuhdeväkivaltaa. Uhri vain ei välttämättä osaa itse ottaa asiaa esille tai edes tiedä sellaisen vaihtoehdon olemassaolosta. Siksi poliisipartion olisi hyvä kertoa käytettävissä olevista suojelukeinoista välittömästi tapahtuneen yhteydessä.

Ensipartion tehtäviin kuuluu myös selvittää, onko perheessä lapsia ja jos on, niin montako heitä on ja minkä ikäisiä he ovat. Muiden viranomaisten tavoin poliisit ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä (Lastensuojelulaki 25§). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että aina, kun kotihälytykseen liittyy lapsia jollain tapaa, tulisi poliisin

tehdä lastensuojeluilmoitus. On tärkeää, että ilmoitus tehdään erikseen joka kerta, vaikka samaan perheeseen tulisi jatkuvasti keikkoja. Näin lastensuojeluviranomaiset saavat kokonaiskäsityksen tilanteesta ja mahdollisten toimenpiteiden kiireellisyydestä.

Järjestyspoliisiin partion tulisi huomioida myös se, että lieväkään lähisuhdeväkivalta ei ole ollut asianomistajarikos enää vuoden 2011 jälkeen. Asianomistajan kannan kysyminen mahdollisen ilmoituksen laatimisesta on siis virhe. Lähisuhdeväkivallan uhrille ei saisi tulla tunnetta, että hän on vastuussa puolisonsa rikosepäilystä. Myöskään epäilty ei saisi olla siinä käsityksessä. Voi olla jopa ihan hyvä korostaa, että poliisi tutkii asian joka tapauksessa ja asianosaisten mielipiteet eivät vaikuta asiaan.

Monica Fagerlund Poliisiammattikorkeakoulusta julkaisi vuonna 2016 tutkimuksen siitä, kuinka usein partio oli tehnyt rikosilmoituksen hätäkeskukselta perheväkivaltana tulleesta tehtävästä 1.4.–30.9.2015 välisenä aikana Sisä-Suomen poliisilaitoksen alueella. Tutkimuksessa ilmeni muun muassa, että tapauksissa, joissa oli kyseessä lähisuhde ja epäily vähintään lievistä fyysisistä väkivallasta, poliisi kirjasi rikosilmoituksen vain 66 prosentissa tapauksista. Syyksi ilmoituksen kirjaamatta jättämiseen kerrottiin, että kyseessä on asianomistajarikos, tai että uhri tekee ilmoituksen halutessaan myöhemmin itse. Usein perusteluun oli liittynyt myös vammojen ja muun näytön puuttuminen. (Fagerlund 2016, s. 5)

Kuten Fagerlund itsekin toteaa, niin ei ole niinkään sanottua, onko vuonna 2011 tehty syyteoikeuden muuttaminen lieviin lähisuhdeväkivaltatapauksiin poliisityön realiteettien mukaista. Mutta se on kuitenkin tärkeä viesti yhteiskunnalta asenneilmapiirin muuttamiseksi. Tarkoituksena on viestittää, että yhteiskunta ei hyväksy lievääkään pahoinpitelyä ja tekijä saa sellaisesta rangaistuksen. (Fagerlund 2011, s. 6)

Valitettavan totta on sekin, että kaikkea ei mitenkään voi hallita ja ennaltaehkäistä. Käytännössä tilanne saattaa kääntyä jopa uhria vastaan sillä tavoin, että kun rikosentekijä aikanaan saa sakon lievästä pahoinpitelystä, pistää tekijä uhrin maksamaan sakon ”kostoksi” poliisille ilmoittamisesta. Tästä huolimatta lienee kuitenkin tärkeintä, että poliisi ylipäättään puuttuu lieväänkin pahoinpitelyyn. Länsimaisen yhteiskunnan ei kuulu hyväksyä minkään asteista väkivaltaa.

3.3.3 Tutkijan rooli

Tutkija jatkaa tapahtumien selvittämistä kuulustelemalla asianosaiset ja mahdolliset todistajat. Kuulustelujen perusteella tutkija muodostaa vähitellen kuvaa siitä, millainen tilanne on käsillä. Tutkijalla on tärkeä rooli siinä, millaisen kuvan uhri saa tarjolla olevista auttavista tahoista, ja että sellaisia ylipäätään on olemassa. Uhrin ei tarvitse olla tilanteessa yksin. Tutkijan tulee selvittää, onko asianomistajan kohdalla tarvetta erityisiin suojelutoimiin. Tarve kannattaa selvittää jo ennen ensimmäistä kuulustelua esimerkiksi puhelimitse taikka muuten asian laadusta päättelemällä. Jos tutkija päätyy siihen ratkaisuun, että tarve suojelutoimille on olemassa, täyttää hän erillisen lomakkeen, jossa ilmenee tarkemmin uhrin henkilökohtaiset olosuhteet ja tarvittavan suojelutoimen laatu.

Henkilökohtainen arviointi on tehtävä läheisessä yhteistyössä uhrin kanssa, ja siinä on otettava huomioon hänen toiveensa, myös siinä tapauksessa, että hän ei halua käyttää hyväkseen erityisiä suojelutoimenpiteitä. Kaavakkeen täytettyään tutkija vie sen tutkinnanjohtajalle, joka vahvistaa suojelutoimien tarpeen.

Rikosprosessiin kuuluvan suojelutarpeen selvittämisen lisäksi tutkijan tulisi ottaa huomioon rikosprosessin ulkopuolisten tukitoimien tarve. Mikäli kuulusteltavana on pelkäävä asianomistaja, olisi tutkijan huomioitava mahdollinen tarve MARAK -asiakkuuteen. MARAKista lisää kohdassa 4.3.

Poliisin velvollisuudeksi on esitutkintalain 4:18 1 momentin mukaan määritelty velvollisuus *ilmoittaa käytettävissä olevista tukipalveluista siinä laajuudessa kuin se on erityisesti asianomistajan henkilöön liittyvät seikat ja rikoksen laatu huomioon ottaen tarpeen.*

Lisäksi saman momentin 6. kohdan mukaan on samat asiat huomioiden ilmoitettava *”käytettävissä olevista keinoista asianomistajan suojelemiseksi terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalta uhalta”*. Kyseinen kohta jättää melko paljon tulkinnanvaraa ja sen myötä taas asiakkaan saama tieto käytettävissään olevista palveluista jää yksittäisen tutkijan osaamisen varaan. Poliisimiehen tulisi osata kertoa asianomistajalle kaikista niistä tosiasiallisista keinoista, joita tämän konkreettiseksi suojelemiseksi on käytettävissä myös rikosprosessin ulkopuolella.

Jokaisen tutkijan tulisi ottaa itse selvää paikallisista tukitoimista tarjoavista tahoista ja kertoa niistä asiakkaalle. Isommissa kaupungeissa vaihtoehtoja on paljon enemmän kuin pienemmissä, ja palveluja tarjotaan kohdistetummin eri rikostyyppien uhreille. Lisäksi tulisi kertoa muista keinoista, kuten lähestymiskiellosta, turvakotipalvelusta ja

todistajansuojelun kaltaisista toimista, mikäli tilanne on vakava ja väkivallan uhka on akuutti.

Mahdollisesti esitutinnan kanssa samaan aikaan käynnistyy pariskunnan eroprosessi. Eron kuuluu muun muassa sopiminen lasten huoltajuudesta, mikäli yhteisiä lapsia on. Sopiminen ei välttämättä käy kovin helposti, vaan saattaa syntyä huoltajuuskiista. Lasten huoltoa, asumista ja tappamisoikeutta koskeva asia on hakemusasia, joka on pantava vireille lapsen asuinpaikan käräjäoikeudessa. Lapsen edun saavuttaminen on muutoiseikkoja tärkeämpää (Nystén 2015). Huoltajuuteen liittyvät asiat eivät siis kuulu poliisille, mutta asiakkaat, jotka tarvitsevat apua huoltajuusasioiden tiimoilta, voi ohjata paikallisille sosiaaliviranomaisille. Sosiaaliviranomaiset auttavat myös mahdollisessa akuutissa asunnon etsimisessä ja talousvaikeuksissa.

Eroprosessi on raskasta aikaa kaikille eron osapuolille. Ei ole ollenkaan tavatonta, että joillakin eron liittyy itsetuhoisia ajatuksia. Jos esimerkiksi asiakas ilmaisee huolensa siitä, että puoliso tai ex-puoliso on uhanut tehdä itselleen jotain, ei poliisi voi tehdä asialle mitään. Kyseessä on tällöin enemmänkin terveydenhuollon piiriin kuuluva tehtävä. Suomessa mielenterveydellistä hoitoa tarvitseva henkilö voidaan laittaa tahdonvastaiseen hoitoon pääsääntöisesti vain virassa olevan lääkärin tekemällä tarkkailulähetteellä (M1). Sitä varten potilaan on täytettävä tietyt tarkat kriteerit, jotka määritellään mielenterveyslain 8 §:ssä (Mielenterveyslaki 9 ja 9a§). Kriteereihin kuuluu muiden muassa vaatimus siitä, että hoitoon toimittamatta jättäminen vaarantaisi vakavasti potilaan oman tai jonkun muun terveyden ja turvallisuuden (Mielenterveyslaki 8 § 1 mom 2kohta).

Kuulusteluissa poliisi saattaa joutua vastaamaan kysymyksiin, jotka eivät välttämättä edes kuulu tämän toimialaan. Tällaisissa tilanteissa poliisi voi ohjata apua tarvitsevat Rikosuhripäivystyksen (RIKU) asiakkaaksi. RIKUsta asiakas saa vastaukset kaikkiin mieltään askarruttaviin kysymyksiin ja ohjausta siihen, mihin tahoon kannattaa olla yhteydessä ja mistä saa apua erilaisiin ongelmiin. RIKU neuvoo myös rikosprosessin kulkuun liittyvissä asioissa ja antaa henkistä tukea.

3.3.4 Tutkinnanjohtajan rooli

Tutkinnanjohtaja saa yleensä tutkijalta tiedon asiakkaasta, joka on erityisen suojelun tarpeessa, tai sitten tutkinnanjohtaja on jo itse määritellyt mahdollisen tarpeen alun perin

jutun saadessaan. Tutkija ja tutkinnanjohtaja käyvät keskenään keskustelua siitä, millaisiin toimiin asianomistajan suojelemiseksi on parasta ryhtyä. Tutkija toimittaa tarvittaessa tutkinnanjohtajalle asianomistajan suojelutarve -lomakkeen, jonka tutkinnanjohtaja allekirjoittaa ja lähettää tarvittaessa eteenpäin syyttäjälle. Syyttäjän kanssa käydään mahdollisesti keskusteluja aiheesta jo esitutkinnan alussa.

Tutkinnanjohtajan vastuulla on tutkinnassa tarvittavien pakkokeinojen käytön määrääminen. Tutkijan tulee pitää tutkinnanjohtaja ajan tasalla tutkinnan etenemisestä ja mahdollisesti ilmenneistä uusista seikoista, jotka saattavat vaikuttaa tutkinnassa käytettäviin pakkokeinoihin.

Tutkinnanjohtaja voi määrätä rikoksesta epäillyn väliaikaiseen lähestymiskieltoon, mikäli asianomistaja kokee henkilön uhkaavan hänen turvallisuuttaan. Lähestymiskiellosta ja sen edellytyksistä tarkemmin kohdassa 5.1.

3.3.5 Syyttäjän rooli

Syyttäjä saa esitutkintapöytäkirjan mukana lomakkeen, jossa on tutkijan ja tutkinnanjohtajan näkemys asianomistajan suojelutarpeesta. Syyttäjä esittää suojelutoimien tarpeen käräjäoikeudelle. Syyttäjä ei lähetä esitutkinnassa täytettyä lomaketta enää eteenpäin, vaan esittää lomakkeella esitettyjä suojelutoimia käräjäoikeudelle yleensä haastehakemuksen info-osassa.

Tein sähköpostikyselyn syyttäjille koskien sitä, millä tavoin suojelutarpeen selvittäminen jo esitutkinnassa on vaikuttanut heidän työhönsä kuluneen vuoden 2016 aikana ja mitä mieltä he yleisesti ottaen ovat muutoksesta. Kartoitin kyselyssä myös sitä, missä määrin asianomistajan suojelutarve -lomakkeita on mennyt syyttäjille asti ja onko lomakkeita ylipäätään käytetty. Lähetin kyselyjä Helsinkiin, Tampereelle, Kouvolaan, Kotkaan ja Lahteen. Kyselyyn vastasivat syyttäjät Tampereelta, Lahdesta ja Kouvolaan.

Kihlakunnansyyttäjä Leena Koivuniemi Sisä-Suomen syyttäjänvirastosta kertoi vastauksessaan, että muutoksella on ollut melko pieni vaikutus hänen työhönsä. Lomakkeita ei ole käytetty vielä kovinkaan monessa jutussa, joista hän on syytteen tehnyt. Koivuniemi oli kuitenkin sitä mieltä, että lomakkeiden käyttö tulee yleistymään, kunhan poliisit tottuvat käyttämään sitä. Syyttäjän kannalta lomakkeen käyttö tarkoittaa vain sitä,

että tämä välittää lomakkeella olevat tiedot ja ehdotetut suojelutoimenpiteet eteenpäin käräjäoikeudelle.

Koivuniemen kokemuksen mukaan lomaketta on käytetty seksuaalirikoksissa ja joissakin lähisuuhdeväkivaltatapauksissa. Koivuniemi toteaa, että Tampereella käräjäoikeus on aina hyväksynyt pyydetty suojelutoimet, sekä ennen että jälkeen uudistuksen. Uudistuksen myötä käräjäoikeus saa tiedot mahdollisesta suojelutoimien tarpeesta jo aikaisemmassa vaiheessa kuin ennen, mikäli lomake suojelutarpeen selvittämisestä on asianmukaisesti täytetty. Koivuniemen mukaan tämä on omiaan lisäämään asianomistajien yhdenvertaisuutta, sillä aiemmassa käytännössä, kun suojelutoimia ehdotti asianomistajan avustaja, jäi asianomistajan suojelutoimien saaminen yksittäisen avustajan pätevyyden ja viitseliäisyyden varaan.

Kihlakunnansyyttäjä Heidi Savurinne Salpausselän syyttäjänvirastosta Kouvolan toimipisteestä kertoi vastauksessaan, että lomakkeita on poliisin osalta käytetty ihan kiitettävästi, mutta toisaalta joissakin tapauksissa niiden käyttöä on joutunut vahtimaan. Esimerkkinä hän mainitsi mm. alle 15-vuotiaat asianomistajat, joiden kohdalla suojelutarve tulisi aina miettiä automaattisesti iän perusteella. Lisäksi Savurinne mainitsi, että on joutunut tekemään lisäkyselyitä tapauksissa, joissa ei ole otettu ollenkaan kantaa suojelutarpeeseen, eli kuulustelulomakkeelta on jätetty rasti täyttämättä eikä muuta lisäselvitystä ole ollut. Myöskin rikosnimikkeistön mielletään monesti olevan se ainut merkittävä seikka lomakkeen tarpeeseen Savurinteen mukaan.

Savurinne kertoo, että käräjäoikeus on hyväksynyt ehdotukset suojelutoimista hyvin. Hän toteaa, että käräjäoikeus on suhtautunut huonommin vastaajan poistamiseen salista kuin esimerkiksi siihen, että asianomistaja tai todistaja kuulutettiin pelkäävän todistajan tilasta käsin. Savurinne mainitsee myös anonymiksi todistajaksi haluavien olevan ongelma, koska tieto tästä tulee usein liian myöhään käräjäoikeudelle. Anonyymiys vaatii monia käytännön järjestelyjä toteutuakseen, ja sen takia tulee toiveesta huolimatta harvoin kyseeseen. Savurinne toivoi, että asiasta informoitaisiin poliiseja, jotta he osaisivat ottaa sen huomioon työssään ja välttyttäisiin turhilta väärinkäsityksiltä. Savurinne myös toivoi poliisien ottavan asianomistajan suojelutarve -lomakkeiden täytön osaksi rutiineja siten, että siitä tulisi normaali käytäntö muiden ohella.

Kihlakunnansyyttäjä Petri Törmälä Salpausselän syyttäjänvirastosta Lahden toimipisteestä on erikoistunut aikuisiin ja lapsiin kohdistuneisiin seksuaali- ja väkivaltarikoksiin. Hän kertoo, että jutun ollessa esitutkintavaiheessa, ei suojelutarpeen selvittäminen juurikaan

vaikuta syyttäjään tai työllistä tätä. Törmälä on pyrkinyt yhteisissä keskusteluissa usein muistuttamaan, että suojelutarvearviointi pitää muistaa tehdä. Hän kuitenkin toteaa, että tutkijat ja tutkinnanjohtajat ovat sen kyllä pääsääntöisesti muistaneetkin huolehtia. Jos suojelutarpeen arvioinnissa on tullut vastaan jotain erityistä, niin tutkinnanjohtaja on ottanut yhteyttä ja esille nousseita kysymyksiä on pohdittu yhdessä.

Törmälän mukaan suojelutarvelomaketta on kuluneen vuoden aikana käytetty vakiintuneesti. Syyttäjälle asti ko. lomake on mennyt pääasiassa vain silloin, kun arvioinnin perusteella asianomistaja on ollut suojelun tarpeessa ja on pyritty miettimään riittäviä ja toteutettavissa olevia keinoja asianomistajan suojeleluun.

Törmälän mukaan tuomioistuimet ovat suostuneet tehtyihin ehdotuksiin suojelutoimista. Tämä on pyritty jo esitutkinta-/syyteharkintavaiheessa varmistamaan sillä, että pyyntö on ollut oikein mitoitettu. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi ei pyydetä tallenteiden käyttämistä jutuissa joissa laki ei mahdollista tallenteiden käyttämistä. Lisäksi Törmälä sanoo, että on hyvä pyrkiä pyytämään vain yhtä tarkkaan mietittyä suojelumenetelmää, jolloin vältetään tilannetta, jossa tuomioistuimelle menisi esitys kaikista mahdollisista suojelutoimista.

Törmälän mielestä uhridirektiivin aiheuttamat muutokset ovat olleet pääosin positiivisia. Asianomistajan suojelutarvetta mietitään jo riittävän varhaisessa vaiheessa ja sitä miettivät tutkijat, jotka muutoinkin ovat välittömässä kontaktissa asianomistajan kanssa. Ajoissa suoritettu suojelutarvearviointi antaa myös tuomioistuimelle lisää aikaa tehdä tarvittavat järjestelyt.

3.4 RIKOKSEN UHRIN KOHTAAMINEN

Poliisi on usein ensimmäinen viranomainen, joka keskustelee rikoksen uhrin kanssa. Rikostutkija saattaa kohdata kuulustelutilanteissa hyvinkin traumatisoituneita uhreja, ja tutkijan tulisi kyetä luomaan aito luottamussuhde kuulusteltavaan hyvän yhteistyön takaamiseksi. Varmasti jokaisella poliisimiehellä ja -naisella on jonkinlainen valmius kohdata ihminen asiallisesti ja taito lukea erilaisia ihmisiä. Poliisin inhimillisellä ja empaattisella suhtautumisella saattaa olla suuria vaikutuksia uhrin positiivisempaan kokemukseen rikosprosessista. Kyse on niin sanotusta uhrisensitiivisyydestä, eli

herkkyydestä kohdata rikoksen uhri. Hienotunteisuusperiaatteen (ETL 4:6) tapauskohtainen tulkinta ja toteutus kulloisenkin tilanteen mukaan on jokaisen virkamiehen omalla vastuulla.

Viitataan tässä osiossa paljon Päivi Honkatukian vuonna 2011 tekemään tutkimukseen *Uhrit rikosprosessissa – haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu - Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia* 252. Tutkimuksessaan Honkatukia on pyrkinyt selvittämään sitä, miltä uhrin kohtaaminen ja tukeminen Suomessa näyttävät nimenomaan uhrin näkökulmasta.

Honkatukian tutkimuksessa sanotaan, että herkässä mielentilassa oleva uhri voi kokea poliisin vähätelleen tapausta ja tullessa kohdelluksi väärin (Honkatukia 2011, 77). Sen vuoksi on hyvin tärkeää, miten uhriin suhtaudutaan. Honkatukia toteaa tutkimuksessaan, että viranomaisten kanssa asioiminen ei välttämättä ole tavanomainen kokemus rikosten uhreille, kun taas viranomaisille ja auttajille rikosten käsittely on usein arkista työtä. Rikoksen uhri saattaa kokea monista eri syistä, ettei häneen suhtauduta vakavasti tai hänen tarpeensa ohitetaan (Honkatukia 2011, 78).

Honkatukia viittaa tutkimuksessaan Heiskasen ja Roivaisen Helsingissä vuonna 2005 tekemään tutkimukseen (Heiskanen; Roivainen 2005, 157–160, 171, 175.), jossa oli selvitetty, millaisena rikoksen uhrit olivat pitäneet saamaansa kohtelua Helsingin poliisilaitoksella. Uhrit olivat pitäneet poliisissa saamaansa kohtelua pääosin asiallisena, mutta ei erityisen empaattisena tai yksilöllisenä. Osa oli pitänyt loukkaavana sitä, että itselle ahdistavan tapauksen käsittely oli ollut heidän tulkintansa mukaan poliisille rutiinijuttu. (Honkatukia 2011, 143)

Edellä kuvatuilla tavoilla saattaa käydä aivan huomaamatta kelle tahansa työtään tekeväälle poliisihenkilölle. Esimerkiksi pitkään työssään ollut tutkija on tottunut päivästä toiseen käsittelemään saman kaltaisia asioita, ja varmasti vakavampiakin juttuja on joskus eteen matkan varrella sattunut. Mainitut tutkimusten tulokset ovat kuitenkin hyvä muistutus siitä, että käsiteltävä asia saattaa olla kyseiselle asianomistajalle tämän elämän ensimmäinen kerta rikosprosessissa, ja se jo itsessään on omiaan aiheuttamaan stressiä.

Muualla kuin Suomessa tehtyjen tutkimusten (Sanders & Jones 2007, 287, 291–292) mukaan poliiseilla ei välttämättä ole tarpeeksi tietoa esimerkiksi oikeuskäsittelyn käytännön järjestelyistä, minkä vuoksi näistä asioista ei osata kertoa uhreille tarpeeksi tarkasti. (Honkatukia 2011, 92) Suomessa poliisin peruskoulutukseen kuuluu käytännönläheinen perehdyttäminen syyttäjän ja tuomioistuimen rooliin rikosprosessissa. Vuonna 2014 tehty koulutus uudistus Poliisiammattikorkeakoulussa on vielä entisestään

laajentanut rikosprosessioikeuden opetusta, joten Suomessa osaaminen prosessin kokonaisvaltaisen ymmärtämisen osalta pitäisi olla hyvällä tasolla.

Uhridirektiivin 5 luvun 25 artiklassa säädetään uhrien kanssa työskentelevien koulutuksesta. Sen mukaan Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että viranomaiset, jotka todennäköisesti joutuvat kohtaamaan uhreja, kuten poliisimiehet ja tuomioistuinten henkilöstö, saavat sekä yleistä koulutusta että erityiskoulutusta sellaiselle tasolle asti, jota heidän yhteytensä uhreihin edellyttävät, jotta heidän tietoisuutensa uhrien tarpeista lisääntyy ja jotta he osaavat kohdella uhreja puolueettomasti, kunnioittavasti ja ammattitaitoisesti.

Uhrin kohtaamiseen kiinnitetään huomiota poliisin peruskoulutuksessa. Poliisiammattikorkeakoulussa rikosprosessioikeutta opettava yliopettaja Satu Rantaeskola on yksi rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn kehittämisen työryhmän jäsenistä. Hän jakaa poliisiopiskelijoille jatkuvasti ajankohtaista tietoa viimeisimmistä lakimuutoksista ja käytäntöuudistuksista, ja esittelee opiskelijoille asianomistajan suojelutarpeen arviointikäytännön. Vaikkei varsinaista koulutusta uhrin kohtaamiseen olekaan, tunneilla keskustellaan muun muassa lähisuhdeväkivallasta ja uhrin asemasta muutoinkin kuin lakipykälien valossa. Keskustelujen muodossa mahdollisiin esiin nouseviin asenteellisiin näkemyksiin saadaan tuotua uutta näkökulmaa.

Honkatukian tutkimuksen mukaan poliisin kautta tukipalveluun ohjautuminen on kasvanut tasaisesti, mikä on pitkäjänteisen poliisin ja rikosuhripalveluiden välisen yhteistyön seurausta (Honkatukia 2011, 71). Vuonna 2012 julkaistun Suomen sisäisen turvallisuuden raportin mukaan viranomaisten olisi osattava tukipalveluihin ohjaamisessa haastaa vallalla olevia ja jossain määrin sukupuolittuneitakin näkemyksiä siitä, millaiset kokemukset aiheuttavat rikoksen uhreille avun ja tuen tarvetta.

Oikeusministeriö on laatinut lomakkeen, jossa on koottu neljälle sivulle tietoa mm. asianomistajan oikeuksista, rikosprosessin kulusta, auttavista tahoista ja niin edelleen. Lomake on tulostettavissa esimerkiksi oikeusministeriön sivuilta ja siitä löytyy muun infon lisäksi lukuisa määrä internet-osoitteita rikoksen uhrin tukipalveluihin, oikeusapuun ja vahingonkorvauksiin liittyen. Lisäksi lomakkeelle on varattu tyhjiä rivejä tutkijan ja/tai tutkinnanjohtajan yhteystietoja varten. Lomake on tiivis mutta kattava tietopaketti asianomistajalle. Erityisen hyödyllinen se on niille, joille rikosprosessi on aivan uusi kokemus.

Rikoksen uhrin eivät aina itse miellä tai kykene mieltämään olevansa avun ja tuen tarpeessa, minkä vuoksi aktiivisella ohjauksella on suuri merkitys. Kuulustelutilanteessa olisi hyvä kysyä esimerkiksi lähisuhdeväkivallan uhrilta, onko väkivalta ollut pitkään jatkuvaa, ja kokeeko tämä tarvitsevansa neuvoja tilanteeseensa. Henkilö saattaa olla niin tottunut arjessaan vallitsevaan pelkoon, että pitää sitä normaalina. Poliisi saattaa olla ainoa viranomainen, jolla on tilaisuus esittää vaihtoehtoja uhrille jo aikaisessa vaiheessa, kun on saanut tietää henkilön kotona vallitsevasta tilanteesta. Avun piiriin ohjaamisella voidaan parhaassa tapauksessa estää vuosia kestävä väkivallan kierre.

4. RIKOSPROSESSIN ULKOPUOLISET TUKIPALVELUT

4.1 UHRIN TUKIPALVELUT LAISSA

Uhridirektiivin säädösten myötä esitutkintalakiin tuli pykälä 4:18, joka laajensi poliisin ilmoitusvelvollisuutta asianomistajan oikeuksista. Yksi näistä oikeuksista on saada tietoa tukitoimista, joita on saatavilla poliisiorganisaation ulkopuolelta (ETL 4:18 1 mom 1 kohta). Tukipalvelujen tarjoamisesta itsessään ei ole Suomen kansallisessa lainsäädännössä säädetty.

Uhridirektiivin 8. artikla velvoittaa EU:n jäsenmaita tarjoamaan rikoksen uhrille maksuttomia tukipalveluita. Perheenjäsenillä on myös oikeus käyttää tukipalveluja erityistarpeidensa sekä uhriin kohdistuneen rikoksen seurauksena aiheutuneen vahingon suuruuden mukaisesti. Artiklan 1. kohdassa sanotaan seuraavaa:

”Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että uhrilla on tarpeidensa mukaisesti mahdollisuus käyttää maksutta luottamuksellisia uhrin etua edistäviä uhrien tukipalveluja ennen rikosoikeudellista menettelyä, sen kuluessa ja tarvittavan ajan sen jälkeen.”

Uhridirektiivin 9. artiklassa säädetään siitä, millaisia tukipalveluja uhrien käytössä tulisi olla. Sen mukaan tukipalveluiden tulee tarjota vähintään uhrin oikeuksien käyttämisen kannalta olennaista tietoa, neuvontaa ja tukea, tietoa asiaankuuluvista erityistukipalveluista tai välitön ohjaus tällaiseen palveluun tarpeen vaatiessa. Tukipalveluiden on tarjottava emotionaalista tukea ja, jos saatavilla on, myös psykologista tukea. Uhrille on annettava

neuvontaa rikoksesta johtuviin taloudellisiin ja käytännön kysymyksiin. (2012/29/EU 9 artikla)

Tuki- tai erityistukipalvelun tarjoaja saa olla julkinen tai yksityinen, järjestötoimintaan, ammatti- tai vapaaehtoistyöhön perustuva (2012/29/EU 8 artikla 4. kohta). Pääasia on, että tukea on tarjolla maksutta rikoksen uhrille. Huomion arvoista on, että tukipalvelujen käyttö ei saa edellyttää rikosilmoituksen tekemistä poliisille (8 artikla 5. kohta).

4.2 TUKIPALVELUT KÄYTÄNNÖSSÄ

Suomessa toimii useita järjestöjä ja auttavia tahoja, jotka tuottavat rikoksen uhreille kohdennettuja tukipalveluita. Valtakunnallisesti merkittäviä ovat Rikosuhripäivystys ja Ensi- ja turvakotien liitto ry. Suomen Mielenterveysseura tarjoaa tukea kaikille kriiseissä ja vaikeissa elämäntilanteissa oleville. Osa järjestöistä toimii paikallisemmin ja kohdentaa palveluitaan rajatumminkin. Tällaisia ovat esimerkiksi Tukinainen ry, Monika-Naiset liitto ry, Naisten Linja Suomessa ry, Turvallisemmän vanhuuden puolesta - Suvanto ry, Huoma - Henkirikoksen uhrien läheiset ry ja Suomen Delfins ry. (HE 293/2014)

Suomessa on tähänkin asti ollut melko toimivat tukipalvelut rikosten uhreille, mutta yksi suurimpia ongelmia lienee se, kuinka epäyhdenvertaisessa asemassa eri puolilla Suomea asuvat ovat keskenään. Hallituksen esityksen 293/2014 mukaan useissa tutkimuksissa ja selvityksissä on tuotu esiin, että uhrien tukipalveluiden saatavuuteen ja kattavuuteen liittyy Suomessa ongelmia. Vain pieni osa rikosten uhreista ohjautuu avun piiriin. Palvelut jakautuvat maantieteellisesti epätasaisesti, mikä johtaa epätasa-arvoon niiden saatavuudessa. Etenkin harvaan asutuilla paikkakunnilla uhrilta edellytetään aktiivisuutta ja kykyä löytää palvelujen äärelle. (HE 293/2014)

Esimerkiksi eteläisen Kymenlaakson alueella toimiva turvakoti Villa Jensen on kaikkien alueeseen kuuluvien käytössä Virolahtea myöten, mutta MARAK -tukipalvelua ei ole tarjota kuin Kotkan ja Haminan asukkaille. Työharjoittelussa ollessani vastaan tuli esimerkki, jossa nainen oli lähisuhdeväkivallan uhri ja kokonaisvaltaisen avun tarpeessa vaikean eron aikana. Hän ei kuitenkaan saanut apua MARAKista vaikka olisi sitä halunnut, koska hän oli Virolahden asukas.

Rikoksen uhreilla saattaa itselläänkin olla todellisuudesta poikkeavia mielikuvia tukipalveluiden sisällöstä, mikä johtaa siihen, että uhrin pitävät tukipalvelujen käytön kynnystä liian korkeana. Erään tutkimuksen mukaan tukipalveluiden uskotaan olevan tarkoitettuja pelkästään vakavasti traumatisoituneille uhreille. Tuen ajatellaan olevan ensi sijassa emotionaalista tukea. Monet eivät ole halukkaita tämän tyyppiseen terapeuttiseen keskusteluun eivätkä sen vuoksi ota yhteyttä tukipalveluihin. (Sims ym. 2005, 374–375; Burcar; Åkerström 2009.) Tämä tukee sitä ajatusta, että poliisiin tulisi osata kertoa tukipalvelujen sisällöstä tarkemmin jo esitutkinnassa. (Honkatukia 2011, 90)

4.3 MARAK

MARAK eli moniammatillinen riskinarviointiryhmä on Englannista lähtöisin oleva menetelmä, jolla pyritään auttamaan vakavaa parisuhdeväkivaltaa kokeneita uhreja tai sen uhan alla eläviä henkilöitä. Ideana on laatia moniammatillisessa työryhmässä väkivallan uhrille tai uhan alla elävälle henkilölle turvasuunnitelma ja tätä kautta parantaa tämän turvallisuutta (thl.fi). Moniammatilliseen työryhmään kuuluu edustajia mm. sosiaalitoimesta, poliisista, RIKUsta, turvakotipalvelusta, terveydenhuollosta jne. Ryhmä koostuu paikallisista viranomaisista ja yhteistyötahoista. MARAK on rantautunut Suomeen vuonna 2010 (Piispa ym. 2012, 31).

Kun henkilö esimerkiksi ilmoittaa poliisille tai muulle viranomaiselle lähisuhdeväkivallasta, sovitaan tämän kanssa aika luottamukselliselle keskustelulle. Keskustelussa täytetään thl.fi -sivuilta löytyvä MARAK -lomake ja täytetty lomake luovutetaan paikalliselle MARAK-yhteyshenkilölle. Lomakkeen tarkoitus on antaa suuntaa siitä, kuinka korkeaan riskiryhmään asiakas kuuluu väkivallan uhan osalta. Lomakkeen voi täyttää esimerkiksi jutun tutkija itse kuulustelun yhteydessä. Poliisilaitoksilla on omat MARAK -yhteyshenkilönsä, jotka osallistuvat säännöllisesti paikallisiin MARAK-istuntoihin.

MARAK -työryhmän on yhdessä helpompi suunnitella asiakkaalle kokonaisvaltaisesti toimiva turvasuunnitelma, koska kaikki yhteistyötahot istuvat saman keskustelun äärellä ja saavat näin yhdenmukaisen kokonaiskuvan henkilön tilanteesta. Tiedonkulku on vaivatonta ja hoituu tehokkaasti. Turvasuunnitelmaan voi kuulua esimerkiksi paikka turvakodista, henkilökohtainen tukihenkilö, uhrille annettu keskustelu- ja vertaistuki, talousasioissa auttaminen, tekijää kohtaan hankittava lähestymiskielto jne.

Uuteen Poliisi AMK -koulutukseen kuuluu perehdyttäminen MARAK -toimintaan. Tosin kurssi on vapaaehtoinen, joten aivan kaikki eivät sitä tule käyneeksi. MARAK on melko tuore hanke Suomessa ja sen saatavuus haja-asutusalueilla on vielä epätasa-arvoista. Toivottavasti asia korjaantuu lähivuosina. MARAK on kuitenkin loistava keino, jolla pelkääviä uhreja voidaan maksimaalisella teholla auttaa yli vaikean ajan.

4.4 RIKOSUHRIMAKSU

Suomessa on joulukuun 2016 alusta otettu käyttöön rikosuhrimaksu, jolla turvataan rikosten uhrien tukitoimien riittävyys valtakunnallisesti ja näin pystytään takaamaan toiminnan jatkuvuus myös tulevaisuuden mahdollisesti lisääntyviä tarpeita ajatellen. Rikosuhrimaksua maksavat kaikki, jotka ovat syyllistyneet tekoon, josta voi teon rangaistusasteikon perusteella seurata vankeutta.

Aiemmin rikosuhripalveluiden rahoitus on koostunut pääasiallisesti Raha-automaattiyhdistyksen toiminta-avustuksesta, ministeriöiden kehysvaroista jaetuista toiminta-avustuksista, alueellisesta rahoituksesta (esimerkiksi kunnat) sekä yksityisistä lahjoituksista. Näistä rahoittajista valtakunnallisesti merkittävin on ollut Raha-automaattiyhdistys RAY, jonka toiminta-avustuksella on katettu RIKUn toimintamenoista 70 %. (Sisäisen turvallisuuden ohjelman alatyöryhmäraportti 2012)

Paljon keskustelua on aiheuttanut se, miksi rikosuhrimaksua joutuvat maksamaan myös ne, jotka ovat syyllistyneet sellaisiin rikoksiin, joissa ei ole asianomistajaa. Esimerkkinä voidaan sanoa ylinopeustapaukset. Hallituksen esityksessä 293/2014 pohdiskeltiin rikosuhrimaksuun velvollisten rajaamista. Vaihtoehtoina esitettiin muun muassa sitä, että maksuvelvollisuus voitaisiin asettaa kaikkien rikoksista tuomittujen sijaan rajatummin, esimerkiksi vain tietynlaisista rikoksista tai tiettyihin seuraamuksiin tuomituille, taikka vain sellaisista rikoksista tuomituille, joissa on uhri. Tällainen rajaaminen ei kuitenkaan olisi tuonut riittävästi tuloja, joiden hankkimiseksi järjestelmä rakennettiin, joten lopulta maksu päädyttiin suuntaamaan kaikkia rikoksesta tuomittuja koskevaksi. Tämä pitää sisällään myös poliisin sakotusmenettelyssä tuomitut. (HE 293/2014)

Yksi vaihtoehto olisi tietysti ollut kerätä varat rikosuhripalveluiden takaamiseksi kaikkien kansalaisten maksamista verorahoista. Sitä oltaisiin voitu perustella sillä, että kuka tahansa meistä saattaa joskus tarvita rikosuhriin tukipalveluita. Nykyisessä käytännössä on

kuitenkin se hyvä puoli, että ainakin periaatteessa jokaisella on tilaisuus omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, joutuuko laittamaan tukipalveluiden säästöpossuun rahaa vaiko ei.

5. MUUT LAIN SUOMAT MAHDOLLISUUDET SUOJELULLE

5.1 LÄHESTYMISKIELTO

Lähestymiskieltoikäntö on ollut Suomessa käytössä vuodesta 1998. Käsitellen lähestymiskieltoa tässä opinnäytetyössä erillisenä kappaleena, koska se on rikosprosessista irrallaan oleva, yksityisoikeuden alalla määrätty suojelutoimenpide. (898/1998) Vuonna 1998 hallituksen esityksessä laista lähestymiskiellosta 41/1998 sanottiin, että lähestymiskielto lainkäyttöasiana voidaan oikeudelliselta luonteeltaan rinnastaa lähinnä pakkokeinoihin, turvaamistoimiin tai liiketoimintakieltoon.

Lähestymiskiellon päätarkoituksena on antaa suojaa mahdollisia tulevia oikeudenloukkauksia vastaan ja ennalta ehkäistä rikoksien syntymistä. Riita- tai rikosasian oikeudenkäynnissä käsiteltävistä asioista lähestymiskieltoasia eroaa siinä, että riita- ja rikosasioiden käsittelyssä annetaan oikeussuojaa lähinnä takautuvasti, mutta lähestymiskieltoasiassa kysymys on varautumisesta mahdollisiin *tuleviin* oikeudenloukkauksiin. (HE 41/1998)

5.1.1 Perusmuotoinen ja laajennettu lähestymiskielto

Lähestymiskiellon edellytyksiä ovat henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen taikka muun vakavan häirinnän uhka. (Laki lähestymiskiellosta 898/1998 1:1) Uhan laatua ei ole laissa määritelty yksityiskohtaisesti, vaan lähestymiskieltoa harkitaan aina tapauskohtaisesti. Laissa lähestymiskiellosta sanotaan, että on oltava *perusteltu syy olettaa*, että lähestymiskieltoon määrättävä henkilö tulisi tekemään mainitun laisen rikoksen tai syyllistymään vakavaan häirintään kieltoa hakevaa kohtaan. Tähän voi vaikuttaa esimerkiksi tekijän uhkaus, aiemmat rikokset tai muu käyttäytyminen. (898/1998)

Siihen, mikä katsotaan perustelluksi syyksi lähestymiskielloon määräämiselle, on olemassa korkeimman oikeuden ratkaisu KKO:2014:68, jossa todetaan seuraavaa:

”Vaikka lähestymiskiellon 2 §:ssä säädetty näyttövaatimus ”perusteltu aihe olettaa” sinänsä on varsin matala verrattuna erityisesti rikosasiassa vaadittavaan näyttöön, lähestymiskielloon vaaditun oikeusturva edellyttää kuitenkin, että lähestymiskiellon määräämisen edellytyksistä esitetään objektiivisesti arvioitavissa oleva riittävä näyttö.”

Kyseisen KKO:n ratkaisun perusteella pelkkä subjektiivinen uhkakokemus ei siis ole riittävä peruste lähestymiskiellon määräämiselle, vaan ulkopuolisen tarkastelijan tulisi nähdä tilanne sellaisena, että kiellon määrääminen on tarpeen.

Lähestymiskiellon määrää käräjäoikeus. Väliaikaisen lähestymiskiellon voi määrätä myös pidättämiseen oikeutettu virkamies, eli käytännössä yleensä tutkinnanjohtaja. Väliaikainen lähestymiskiello voidaan laittaa heti täytäntöön pantavaksi. Väliaikainen lähestymiskiello tulee saattaa viipymättä, kolmen päivän sisällä, käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Käräjäoikeus kuulee molempia osapuolia asiassa ja tekee päätöksen varsinaisesta lähestymiskiellosta. (POHADno/2010/2331)

Lähestymiskiello voi olla perusmuotoinen tai laajennettu. Lähestymiskiellon päätökseen merkitään tarkasti osoitteet ja alueet, joissa kieltoon määrätyn on luvaton oleskella. Laajennettu lähestymiskiello ulottuu tyypillisesti suojattavan työpaikkaan, vapaa-ajan asuntoon tai vastaaviin paikkoihin mukaan luettuna niiden lähialueet. (989/1998 3§)

Tavallisesti lähestymiskiello on voimassa yhden vuoden. Mikäli häirinnän tai uhan olemassaolo jatkuu, voidaan lähestymiskiello uudistaa korkeintaan kahdeksi vuodeksi. Uudistamisen yhteydessä tilanne arvioidaan aina uudelleen ja jatkamisen edellytykseksi tarvitaan ajankohtaista näyttöä siitä, että rikoksen tai häirinnän uhka ei ole voimassa olleen lähestymiskiellon aikana helpottanut. (Lähestymiskiellolaki 2:7)

5.1.2 Perheen sisäinen lähestymiskiello

Vuonna 2004 Lähestymiskiellolakiin ehdotettiin muutosta, joka mahdollistaisi lähestymiskiellon määräämisen myös samassa taloudessa asuvaa henkilöä kohtaan. Muutos astui voimaan vuoden 2005 alusta (711/2004). Perheen sisäinen lähestymiskiello on

voimassa korkeintaan 3 kuukautta, ja käytännössä toimii siten, että lähestymiskiellossa oleva osapuoli muuttaa toiseen osoitteeseen lähestymiskiellon voimassaolon ajaksi, eikä saa lähestymiskiellon aikana mennä perheen yhteiseen asuntoon. Perheen sisäinen lähestymiskielto voi olla myös laajennettu.

Perheen sisäinen lähestymiskielto voidaan myös uusua, mutta tällöinkin vain kolmeksi kuukaudeksi. Kynnys perheen sisäisen lähestymiskiellon määräämiselle on korkeammalla kuin tavallisen lähestymiskiellon. Perheen sisäinen lähestymiskielto edellyttää sitä, että henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuva rikos tulisi tapahtumaan *todennäköisesti*. (711/2004 2§) Pelkkä vakava häirintä ei riitä perusteeksi perheen sisäiselle lähestymiskiellolle. Lisäksi tulee arvioida sitä, ettei lähestymiskiellon määrääminen ole kohtuutonta kieltoon määrättävää kohtaan (711/2004 2a§).

5.1.3 Lähestymiskiellon rikkominen

Lähestymiskiellon rikkomisesta säädetään RL 16:9 :ssä. Seurauksena kiellon rikkomisesta on sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi. Lähestymiskiellon rikkominen on virallisen syytteen alainen rikos, ja poliisille peruste ottaa kieltoa rikkonut henkilö välittömästi kiinni. Pidättämisen edellytykset ovat olemassa, mikäli on syytä epäillä, että rikollinen toiminta tulisi jatkumaan (PKL 2:5 1 mom 2 c kohta). Poliisi voi ottaa lähestymiskielloa rikkoneen henkilön kiinni myös poliisilain perusteella, mikäli on todennäköistä, että pelkkä paikalta poistaminen olisi riittämätön toimenpide rikollisen toiminnan jatkamiseksi ja uuden rikoksen estämiseksi (PoL 2:10 2 mom).

Lähestymiskieltoon määrätty henkilö ei saa tavata eikä ottaa kiellolla suojattavaan yhteyttä millään tavoin, ellei kyseessä ole ilmeisen perusteltu asia, kuten esimerkiksi yhteisen omaisuuden jakamisesta sopiminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2008 tekemän tutkimuksen mukaan kuitenkin juuri yhteisen omaisuuden jakamiseen liittyvät tilanteet ovat suuria riskejä lähestymiskiellolla suojatun kannalta (Rantala ym 2008, 2). Tällaisissa tilanteissa pelkäävä henkilö voi pyytää poliisipartion paikalle suojaamaan tavaroiden hakua.

Vuonna 2008 joka kolmas kieltoon määrätty rikkoi perheen sisäistä lähestymiskielloa (Rantala ym 2008, 2). Menemällä takaisin kotiinsa, syyllistyy lähestymiskiellon rikkoja myös kotirauhan rikkomiseen RL 24:1 (Ruuska 2007, 109).

5.1.4 Lähestymiskiellon käytännön toimivuus

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos teki tutkimuksen perheen sisäisen lähestymiskiellon käytännön toimivuudesta vuonna 2008. Tutkimuksen mukaan lähestymiskieltoon määrätty oli tavallisesti mies, ja kiellolla suojattava oli tämän avo- tai aviopuoliso. Yhdeksässä prosentissa tapauksista lähestymiskieltoon oli määrätty aikamiespoika vanhempiaan vastaan. Kolmanneksessa tapauksista suojelun kohteena oli alaikäiset lapset. (Rantala ym. 2008 1)

Alemmat sosiaaliluokat olivat lähestymiskielto tapauksissa yliedustettuina. Kieltoon määrättyillä esiintyi runsaasti päihteiden ongelmakäyttöä, mielenterveysongelmia ja aiempaa rikostaustaa. Tutkimuksen mukaan kiello oli tuonut myönteisen elämänmuutoksen ainakin osalle niin kiellolla suojatuista kuin kieltoon määrättyistä, mutta kiellon läpivienti oli ollut monin tavoin haasteellinen ja rankka kokemus. Tarjottu viranomaisapu oli saanut haastatelluilta osakseen raskasta kritiikkiä. Toimeenpanoon ja kiellon oheisvaikutuksiin liittyvistä ongelmista olisi toivottu enemmän informointia viranomaisten suunnalta. (Rantala ym. 2008, 2)

Tutkimuksessa esiin nousi myös tukipalvelujen tarjonnan toimimattomuus kiellon osapuolille ja lapsille. Hakijan turvallisuutta ja hänelle suunnattua tukea prosessin läpivientiin ei oltu varmistettu, ja ohjaus tukipalveluiden piiriin oli ollut puutteellista. (eml)

Yhtenä suurena ongelmana nähtiin myös se, että järjestelmä ei takaa kieltoon määrättyjen mahdollisuutta saada kelvollinen asuinpaikka poissaolonsa ajaksi. Moni kieltoon määrättyistä olisi tarvinnut hoitoa alkoholi- ja/tai mielenterveysongelmaansa. (Rantala ym. 2008, 3)

Poliisin on hyvä tiedostaa, että kiellon hakeminen saattaa kärjistä perheen sisäistä tilannetta. Se voi johtaa hakuprosessin keskeytymiseen ja väkivallan piiloutumiseen. Yksi kieltoa hakenut oli saanut surmansa puutteellisten turvajärjestelyjen takia. Kolme miestä oli tehnyt itsemurhan kiellon haun yhteydessä tai pian kieltoon määräämisen jälkeen. Muutaman miehen kuolema liittyi alkoholin käyttöön siten, että elämänlaatu oli selvästi huonontunut kiellon määräämisen jälkeen. (eml)

Tutkimuksen yhteenvedona oli se, että ymmärrys sääntelyn kohteista lakia säädettäessä oli ollut riittämätön, ja syy- ja seuraussuhteita oli mietitty kokonaisuuden kannalta liian vähän, vaikka alkuperäinen tarkoitus suojella pelkäävää perheenjäsentä on ollut hyvä.

Tutkimus on yhdeksän vuotta vanha, mutta siinä ilmenneet asiat on samalla tavalla tänä päivänäkin hyvä tiedostaa, jotta asiakasta voidaan informoida lähestymiskiellosta ja sen hakemisesta aiheutuvista mahdollisista muista seurauksista. Saamansa tiedon pohjalta asiakkaan on helpompi punnita, onko lähestymiskielto oikea ratkaisu omaan tilanteeseensa vai ei.

5.2 VAINOAMISEN KRIMINALISOINTI

Toistuvat lähestymiskiellon rikkomiset osoittavat piittaamattomuutta lähestymiskielloa kohtaan ja johtavat tutkinnanjohtajan harkinnan mukaan pidättämiseen ja vangitsemiseen.

Mikäli lähestymiskiellon rikkominen RL 16:9a on toistuvaa, saattaa kyseeseen tulla lisäksi rikosnimike *vainoaminen*, joka on määritelty RL 25 luvun 7a §:ssä seuraavasti:

Joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä yhtä ankaraa tai ankarampaa rangaistusta, vainoamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Vainoaminen on virallisen syytteen alainen rikos. Tyypillinen vainoamistilanne lienee juuri lähestymiskiellon rikkomisen yhteydessä esiintyvä käytös, kun lähestymiskieltoon määrätty ilmaantuu kiellolla suojatun alueen piiriin ja/ tai yrittää soittaa ja lähettää tekstiviestejä jatkuvasti kiellosta huolimatta.

Vastaavasti lähestymiskielto on voitu hankkia vainoamisen lopettamiseksi, jos esimerkiksi eron jälkeen toinen osapuoli ei osaa päästää irti suhteesta ja epätoivoisesti yrittää tavoittaa ex-kumppaniaan moninaisin eri keinoin.

5.3 MUUT RIKOSOIKEUDELLISET SUOJELUKEINOT

Rikoslaki antaa suojaa kriminalisoimalla *oikeudenkäytössä kuultavan uhkaamisen*. RL 15:9 mukaan se, joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella estää tai yrittää estää toista antamasta lausuntoa oikeudenkäynnissä, esitutkinnassa, poliisitutkinnassa tai vaikuttaa tai yrittää vaikuttaa lausunnon sisältöön tai tekee tai uhkaa tehdä väkivaltaa toiselle tai hänen läheiselleen sen vuoksi, mitä tämä on lausunut edellä tarkoitettussa kuulustelussa, voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Laiton uhkaus RL 25:7 taas tulee kyseeseen, mikäli henkilö muutoin uhkaa toista joko fyysisesti tai sanallisesti siten, että tällä on uhkauksen myötä perusteltu syy uskoa oman tai toisen turvallisuuden olevan uhattuna. Laittomasta uhkauksesta voidaan tuomita sakkoon tai enintään kahdeksi vuodeksi vankeuteen.

RL 24 luvun rikokset antavat suojaa yksityisyydelle, rauhalle ja kunnialle. Kyseisen luvun säännöksistä suurin osa on asianomistajarikoksia. Sieltä löytyvät rikosnimikkeet muun muassa *kotirauhan rikkomiselle*, *viestintärauhan rikkomiselle* ja *kunnianloukkaukselle*. Nämä ja muut saman luvun säännökset saattavat tulla kyseeseen esimerkiksi riitaisassa avio- tai avoliitossa tai eron aikana.

Käytännössä tilanne on kuitenkin se, että edellä mainittujen rikosnimikkeiden olemassaolo ei anna minkäänlaista tosiasiallista suojaa rikoksenteijää vastaan. Kuten Poliisiammattikorkeakoulussa rikosoikeutta opettava yliopettaja Kirsti Ruuskakin kotirauhan suojaa käsittelevässä kirjassaan (2007) toteaa, ei rikosoikeudesta ylipäänsä ole kuin jälkikäteistä eli repressiivistä apua. Tästä syystä rikoslain säännöksistä ei ole hyötyä akuutissa tilanteessa. Ruuska pohtiikin sellaista vaihtoehtoa, että rikoslakiin tulisi harkittavaksi oma rikosnimikkeensä perheenjäsenen kodissa kohdistuneita väkivallan tekoja varten. Kun rangaistusuhka teosta asetettaisiin riittävän korkealle, saattaisi sillä olla perheväkivaltaa estävä preventiivinen vaikutus. Säännös korostaisi yksilölle kuuluvan kotirauhan suojan merkitystä entisestään. (Ruuska 2007, 111).

Voimassa olevassa lainsäädännössä ei ole mitään muuta erityissäännöstä perheen sisäiseen väkivaltaan, kuin lievään pahoinpitelyyn RL 21:7 liittyvä maininta RL 21:16 1 momentin 2 kohdassa, jonka mukaan rikosenteijään lähisuhteessa olevaan kohdistunut lievä pahoinpitely on virallisen syytteen alainen rikos (13.5.2011/441). Lähisuhteessa oleva on

kyseisessä säännöksessä avattu tarkemmin. Lievästä pahoinpitelystä voidaan tuomita sakkoon.

5.4 TODISTAJANSUOJELUN KALTAISET TOIMET

Todistajansuojelutoimenpiteet jaetaan vakiintuneesti kolmeen ryhmään: prosessi- ja rikosoikeudellisiin sekä muihin keinoihin. Hallituksen esityksessä HE 65/2014 esitetään todistajansuojeluohjelman käyttöön ottamista Suomeen ja sen myötä Lakia todistajansuojeluohjelmasta ja eräiden lakien muuttamisesta. Lakiehdotus hyväksyttiin ja laki astui voimaan helmikuussa 2015. Todistajansuojeluohjelmalin 2 pykälän mukaan todistajansuojeluohjelma voidaan aloittaa henkilön suojelemiseksi, jos henkilöön tai hänen läheiseensä kohdistuu vakava hengen tai terveyden uhka rikosasiassa kuulemisen tai muun syyn vuoksi ja uhkaa ei voida tehokkaasti torjua muilla toimenpiteillä. Henkilöä ei ole tarkasti rajattu.

Hallituksen esityksessä 65/2014 sanotaankin, että todistajansuojeluohjelma voisi koskea myös asiaosaisia. Ohjelman aloittamisen edellytyksenä olisi riittävän vakava hengen ja terveyden vaara. Uhka- ja riskitilanne arvioitaisiin seikkaperäisesti ennen ohjelman aloittamista. Suojelutoimia olisivat uudistuksen jälkeen aiempien lisäksi mm. suojeltavan asunnon ja sen lähiympäristön vartiointi esimerkiksi kameravalvonnalla, peitehenkilöllisyyden luominen ja taloudellinen avustus tilanteessa, missä suojeltavan olisi liian vaarallista hankkia toimeentulonsa palkkatyössä. (HE 65/2014)

Jo aiemmin Suomessa on ollut käytössä sellaisia todistajan suojeeluun liittyviä suojelutoimia kuten poliisilain (872/2011) säännökset häiriöiltä ja rikoksilta suojaamiselta, henkilötunnuksen muuttaminen sekä turvakielto ja muut yhteystietojen luovuttamiskiellot. (HE 65/2014) Turvakieltoa anotaan maistraatilta ja myönnetty kielto on voimassa ensimmäisellä kerralla 5 vuotta ja sitä voidaan jatkaa 2 vuotta kerrallaan. Kun henkilöllä on turvakielto, hänen osoitetaan ei useissa tapauksissa luovuteta viranomaisillekaan. Henkilötunnuksen muuttaminen vaatii poliisin tekemän uhka-arvion, ja lopullisen päätöksen asiasta tekee väestörekisterikeskus. (maistraatti.fi)

6. YHTEENVETO

6.1 POHDINTAA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tätä opinnäytetyötä tehdessä olen päässyt tavoitteeseeni, eli minulle on muodostunut kokonaiskuva siitä, mikä on poliisin rooli asianomistajan suojelutoimien toteuttajana. Tärkeintä on, että asianomistajan tilanne otetaan yksilöllisesti huomioon ja hänet ohjataan tarpeen vaatiessa viipymättä tukipalveluiden, sosiaalitoimen tai terveydenhuollon piiriin. Käytettävissä olevista suojelukeinoista tulisi osata kertoa asianomistajalle kattavasti ja tarkoituksenmukaisesti. Poliisilla on ohjaava, mutta myös tärkeä toimeenpaneva rooli kohdatessaan usein ensimmäisenä viranomaisena rikoksen uhrin.

Olen myös ymmärtänyt, mitä eri keinoja rikoksen uhrin kokonaisvaltaiseen suojeluun on käytettävissä. Olen tullut siihen tulokseen, että jo muutaman vuoden sisällä on tapahtunut merkittäviä parannuksia rikoksen uhrin asemassa. 2000-luvun puolella on selvästi ruvettu ajattelemaan uhrin aseman merkitystä enemmän ja aihetta on alettu tutkia. Hyviä käytäntöjä ja eri toimijoiden välistä yhteistyötä on kehitetty viime vuosien aikana. Esimerkiksi Rikosuhripäivystys on kehittänyt yhteistyötään poliisin kanssa ja Suomeen on rantautunut alkujaan englantilainen MARAK-työryhmätoiminto pelkäävän rikoksen uhrin käytännön asioiden hoitamiseksi. Viimeisin iso uudistus, eli rikosuhridirektiivin täytäntöönpano ja sen vaikutus kansalliseen lainsäädäntöön, on merkittävä askel nykyaikaiseen ja laadukkaaseen uhrin kohtaamiseen viranomaismenettelyssä.

Henkilön kokonaisvaltaiseen auttamiseen kiinnitetään kiitettävästi huomiota nykypäivänä. Tällä hetkellä asianomistajan suojelutarpeen selvittäminen esitutkinnassa on vielä sen verran tuore asia, että työskentelytavat saattavat jokseenkin vaihdella paikkakunta- ja asemakohtaisesti. Asianomistajan suojelutarpeen arviointia ei ole säännelty lain tasolla kovinkaan tarkasti, joten myös se voi aiheuttaa vaihtelevuutta yksiköiden käytännön toteutuksissa. Lisäksi on otettava huomioon, että jokainen uudistus ottaa aikansa asettuaikseen osaksi rutiineja.

Uudet säännökset esitutkintalain 4:18 :ssa ovat lisänneet esitutkintaviranomaisen ilmoitusvelvollisuutta asianomistajan oikeuksista ja tämän käytettävissä olevista suojelukeinoista ja tukipalveluista. Suojelukeinot sinällään eivät ole muuttuneet tai lisääntyneet uhridirektiivin vaikutuksesta, koska ne olivat Suomessa hyvällä mallilla jo ennestään. Vaikka muutoksia suojelutoimissa ei juurikaan ole tapahtunut, on niistä

kertominen jo esitutkinnassa merkittävä parannus itsessään. Lisäksi tukipalveluiden säilymisen turvaamiseksi kehitettiin ja otettiin käyttöön rikosuhrimaksu, joka takaa riittävän rahoituksen tukipalveluiden toiminnalle ja kehitykselle jatkossakin.

Yhtenä tutkimukseni kohteena oli se, ovatko suojelutoimet nykyisellään riittäviä. Suojelutoimilla tarkoitin alun perin niitä esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä käytettäviä keinoja, jotka määritellään ETL 7:21 :ssä ja joiden tarvetta esitutkintaviranomaisen tulee ETL 11:9a:n mukaan kartoittaa harkintansa mukaan erillisellä lomakkeella. Nyt asiaan perehdyttyäni näkisin, että asianomistajan suojelu voidaan jakaa samalla tavalla kolmeen osaan kuin todistajan suojelu: prosessioikeudellisiin, rikosoikeudellisiin ja muihin keinoihin. Lomakkeelle tehtävä arviointi on prosessioikeudellinen, koska se liittyy vain rikosprosessin, eli esitutkinnan ja oikeudenkäynnin, toteuttamiskäytäntöihin erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan tarpeiden mukaisesti. Siksi olen tullut siihen tulokseen, että ETL 7:21 mukaiset toimet itsessään eivät ole vielä asianomistajan kokonaisvaltaisen suojelun kannalta riittäviä.

ETL 4:18 1 momentin 1 kohdassa säädetään esitutkintaviranomaisen velvollisuudesta ilmoittaa asianomistajalle tämän käytettävissä olevista tukipalveluista. Lisäksi saman momentin 6 kohdassa säädetään, että asianomistajalle tulee kertoa käytettävissä olevista keinoista hänen suojelemisekseen terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalta uhalta. Näiden säännösten perusteella asianomistajan kokonaisvaltainen suojelu toteutuu ainakin lainsäädännön kannalta hyvinkin monipuolisesti.

Sana ”suojaus” saattaa herättää vääränlaisia mielikuvia ja keskustelua. Erään haastattelemani helsinkiläisen syyttäjän mukaan uudistus suojelutarpeen kartoittamisesta oli aiheuttanut jonkin verran sekaannuksia ainakin Helsingin alueella. Asianomistajat olivat saaneet kuulusteluissa helposti väärää signaaleja siitä, millaisia toimia heidän suojelemisekseen on tarjolla. On tarkkaa, miten asian esittää. Suojelutarpeen arviointia tehdessä on hyvä selvittää asiakkaalle, että kartoituksen alla on lähinnä rikosprosessin kulkuun liittyvät keinot, joiden tarkoitus on helpottaa asianomistajan oloa prosessin osalta. Muiden suojelutoimien tarve, kuten esimerkiksi asianomistajan yhteystietojen välittäminen Rikosuhripäivystykseen tai MARAK -asiakkuuden arviointi, harkitaan erikseen, vaikkakin nekin viimeistään kuulustelun yhteydessä.

Hyvien suunnitelmien rantaautuminen työelämään vaatii henkilöstön kattavaa ja johdonmukaista koulutusta sekä hyvää tiedonkulkua. Näkisin, että suurin ongelma käytännössä tulee vastaan siinä, että kaikki poliisimiehet eivät ole riittävän tietoisia

uusimmista säännöksistä. Asianomistajan suojelun toteutumisen kannalta tämä voi tarkoittaa sitä, että hän saattaa jäädä sääntelystä huolimatta vaille riittävää informaatiota käytettävissään olevista suojelukeinoista ja tukipalveluista. Tämä on kuitenkin vain spekulatiota, ja varsinaisten faktojen esittäminen aiheesta vaatisi oman tutkimuksensa.

Kun käytännön toteutus kaikkien suojelu- ja tukitoimien osalta saadaan toimimaan yhtenäisesti ja tasapuolisesti myös harvaanasutuilla alueilla, vaikuttaisi asianomistajan suojele oivan jo kattavalla tasolla Suomessa.

6.2 TYÖN LUOTETTAVUUS

Työ perustuu lain tulkinnalle ja siinä peilataan oikeusnormeja työelämässä vallitseviin käytäntöihin. Vallitsevia käytäntöjä on hahmoteltu aiempien tutkimusten perusteella, syyttäjiille tehtyjen kyselyiden avulla sekä omaan koulutukseen ja työharjoittelussa saatuihin kokemuksiin perustuen. Olen pyrkinyt työssä tuomaan selvästi esille sen, mihin esittämäni tieto perustuu.

Työssä käytettyyn lainopilliseen metodiin kuuluu oikeusnormien tulkinta, joten siihen sisältyy tulkintakannanottoja. Ari Hirvosen (2011, 25) mukaan lainopin lauseet ovat voimassaolevan oikeuden merkityssisältöä koskevia kannanottoja siitä, kuinka oikeutta pitää tulkita, punnita ja systematisoida. Lainopin harjoittajalla on sisäinen näkökulma oikeuteen, mikä tarkoittaa, että hän on sitoutunut voimassaolevaan oikeuteen. (Hirvonen, 2011, 25-26) Tulkinta perustuu tulkitsijansa subjektiiviseen näkemykseen, vaikka tämä pyrkisi olemaan objektiivinen. Subjektiivinen näkemys voi pohjautua muiden muassa omaan elämäkokemukseen ja vallitseviin aineellisiin totuuksiin, asioihin, joita pidetään yleisesti totena.

Tämä työ on yksi näkökulma siihen, miltä asianomistajan asema tällä hetkellä näyttää suhteessa ideaalitalanteeseen. Ilman laajempaa tutkimusta on mahdotonta antaa aiheesta kattavaa yleiskatsausta. Työssä on hahmoteltu sitä, mihin lakeja ja käytäntöjä säädettäessä on pyritty. Omat päätelmät ja mielipiteet on pyritty pitämään erossa lähdetiedoista. Aihepiirin eri osa-alueet vaatisivat omat tutkimuksensa, jotta voitaisiin päästä niin sanottuun tieteelliseen totuuteen.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS:

Heiskanen, Markku; Roivainen, Outi 2005, Helsinki! Tutkimus helsinkiläisten turvallisuudesta ja Helsingin poliisin palvelukyvyistä. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 21: Helsinki.

Helminen, Klaus; Kuusimäki, Matti; Rantaeskola, Satu: Poliisilaki 2012, Talentum Media Oy: Helsinki

Helminen, Klaus; Fredman, Markku; Kanerva, Janne; Tolvanen, Matti; Viitanen, Marko 2014, Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum Media Oy/ Print Best: Viro

Hirvonen, A. 2011 Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja: Helsinki

Kemppinen, Reijo 2002, Suomi Euroopan Unionissa – perusteos. Edita Prima Oy: Helsinki.

Kjällman, Petra 2000, Rikoksen uhrin käsikirja. PS-kustannus: Jyväskylä

Niemi-Kiesiläinen, Johanna 2004, Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. WSOY: Juva

Nystén, Tiina 2015, Parisuhteen juridiikka. Helsingin kamari Oy/ Meedia Zone OY: Viro

Pellonpää, Matti 2000, Euroopan ihmisoikeussopimus. Lakimiesliiton kustannus: Helsinki

Rantaeskola, Satu 2014, Poliisilaki kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulu/ Suomen yliopistopaino Juvenes Print: Tampere

Reeves, Helen; Mulley, Kate 2000, The New Status of Victims in the UK: Opportunities and Threats. Kirjassa Crewford, Adam; Goodey, Jo (toim.) 2000, Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice. International debates. England: Ashgate, 125–146.

Ruuska, Kirsti 2007, Oma tupa, oma lupa. Edita Publishing Oy: Helsinki

Sanders, Andrew; Jones, Imogen 2007, The victim in court. Kirjassa Walklate, Sandra (toim.) 2007, Handbook of Victims and Victimology. Wilan Publishing: Cullompton, Devon.

Sims, Barbara; Yost, Berwood; Abbottm Christina 2005, Use and Nonuse of Victim Services Programs: Implications from a Statewide Survey of Crime Victims. Criminology & Public Policy, Vol. 4, No. 2

Vuorenpää, Mikko 1999, Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Tummuvuoren kirjapaino Oy: Vantaa

MUUT OIKEUDELLISET LÄHTEET:

HE 66/2015. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 293/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosuhrimaksusta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 41/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 65/ 2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi todistajansuojeluohjelmasta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

KKO:2014:68. Lähestymiskielto - Lähestymiskiellon uudistaminen

Poliisihallitus 2010: Ohje lähestymiskiellosta. POHADno/2010/2331

SÄHKÖPOSTIT:

Savurinne, Heidi 2016: Kihlakunnansyyttäjä, Salpausselän syyttäjänvirasto, Kouvola. Sähköposti 14.12.2016

Koivuniemi, Leena 2016: Kihlakunnansyyttäjä, Sisä-Suomen syyttäjänvirasto, Tampere. Sähköposti 7.12.2016

Törmälä, Petri 2016: Kihlakunnansyyttäjä, Salpausselän syyttäjänvirasto, Lahti. Sähköposti 3.1.2016.

VERKKOJULKAISUT:

Asianajajaliiton verkkosivujen julkaisu 7.7.2016: Ns. sakkomenettely ja rikosuhrimaksu otetaan käyttöön. Luettavissa: http://www.asianajajaliitto.fi/viestinta/oikeudellisia_uutisia/kotimaiset_tietolahteet/ns._sak_komenettely_ ja_ rikosuhrimaksu_ otetaan_ kaytoon.10219.news luettu 14.9.2016

Fagerlund, Monica 2016, Lähisuhdeväkivalta poliisin perheväkivaltatehtävillä. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimus: Tampere. Luettavissa: http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/115517/Raportti_123_verkko.pdf?sequence=1

Hevonoja, Jaana 21.5.2015, Yle uutiset: Rikosuhrimaksu otetaan käyttöön ensi vuonna. Luettavissa: <http://yle.fi/uutiset/3-8007811>

Honkatukia, Päivi 2011, Uhrin rikosprosessissa – haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252. Luettavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152425/252_Honkatukia_2011.pdf?sequence=2

Kainulainen, Heini; Saarikkomäki, Elsa 2014, Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 126. Tammerprint Oy: Helsinki Luettavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152495/126_Kainulainen_Saarikkomaki.pdf?sequence=2

Maistraatin kotisivut, Henkilötunnuksesta. Luettavissa: http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/kotikunta_ ja_ vaestotiedot/Henkilotunnus/ luettu 19.12.2016

Maistraatin kotisivut, Turvakiellosta. Luettavissa: http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/kotikunta_ ja_ vaestotiedot/Turvakielto/ luettu 19.12.2016

MTV-uutiset 17.6.2016, Käsikirja avuksi rikoksen uhrin suojeluun: "Iso asia monelle, ettei tarvitse kohdata epäilyä". Luettavissa: <http://www.mtv.fi/uutiset/rikos/artikkeli/kasikirja-avuksi-rikoksen-uhriin-suojeluun-iso-asia-monelle-ettei-tarvitse-kohdata-epailya/5933912>

Neuvonen, Riku: Suomi liittyy Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Luettavissa: <https://sananvapauteen.fi/artikkeli/2821> luettu 19.12.2016

Piispa, Minna; Tuominen, Mia; Ewalds, Helena 2012, MARAK - kokemuksia parisuhdeväkivallan riskinarvioinnin menetelmän kokeilusta Suomessa. THL:n raportti. Luettavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90818/URN_ISBN_978-952-245-601-4.pdf?sequence=1

Rantala, Kati; Smolej, Mirka; Leppälä, Jussi; Jokinen, Anniina 2007, Perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsaus. Luettavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152595/07_08_kaltevalla_pinnalla_-_perheen_sis_isen_l_hestymiskiellon_arviointitutkimus.pdf?sequence=1 luettu 28.12.2016

Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn kehittämisen työryhmä: Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Sisäministeriön julkaisu 14/2016. Luettavissa: <http://www.intermin.fi/julkaisu/142016?docID=67853>

Rikosuhripäivystyksen kotisivujen julkaisu: Mikä on rikosuhridirektiivi? Luettavissa: <http://www.riku.fi/fi/ohjaa+asiakkaasi+rikun+palveluun/mika+on+rikosuhridirektiivi/> luettu 20.9.2016

Rikosuhripäivystys, kotisivujen julkaisu RIKUn toiminnasta. Luettavissa: <http://www.riku.fi/fi/rikosuhripaivystys/> luettu 18.9.2016

Sisäisen turvallisuuden ohjelman alatyöryhmäraportti 2012, Rikoksen uhrin ja tekijän ohjaaminen palvelujen ja avun piiriin ja rikosuhripalvelujen saatavuuden varmistaminen. Luettavissa: https://www.intermin.fi/download/37994_STO_rikoksen_uhrit2012_FINAL.pdf?7b9ad0201c05d188

suomisanakirja.fi

THL 29.12.2015, MARAK - moniammatillinen riskinarviointi. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisu. Luettavissa: https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/menetelmat/marak

Uhripoliittisen toimikunnan loppuraportti: Lainsäädännöstä hyviin käytäntöihin - esitys rikoksen uhrin aseman parantamiseksi 2015. Luettavissa: http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/kehittamishankkeet/ynrx1V1yr/OM_13_2015_VALMIS.pdf

Ulkoasiainministeriön Eurooppatiedotuksen kotisivujen julkaisu: Perussopimukset ovat EU:n lainsäädännön perusta. Luettavissa: <http://www.eurooppatiedotus.fi/public/default.aspx?nodeid=37770&contentlan=1&culture=fi-FI> luettu 12.9.2016

Yhdistyneet kansakunnat, Historiaa ja toiminnan taustoja. YK:n kotisivujen julkaisu ihmisoikeuksista. Luettavissa: <http://www.yk.fi/node/255> luettu 19.12.2016

